

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Koncept látkového principu v antické filosofii

Bakalářská práce

Studijní program: B6101 – Filozofie

Studijní obor: 6101R026 – Filozofie humanitních věd

Autor práce: **Adéla Vedralová**

Vedoucí práce: Mgr. Vít Bartoš, Ph.D.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Adéla Vedralová**
Osobní číslo: **P13000794**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie humanitních věd**
Název tématu: **Koncept látkového principu v antické filosofii**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Studentka se bude v průběhu příprav a vypracovávání řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího bakalářské práce a bude pravidelně docházet na konzultace k práci.
2. Cílem práce je zmapovat koncept látkového principu u Démokrita z Abdér, Platóna a Aristotela. Dále provést komparaci Démokritova a Platónova přístupu.
3. Jako základní metody práce budou použity analýza a komparace primární a sekundární literatury k danému tématu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ARISTOTELÉS. Metafyzika. 3. vyd., V nakl. Petr Rezek 2. Editor Antonín Kříž, Petr Rezek. Praha: Rezek, 2008, 482 s. ISBN 978-80-86027-27-2.

ARISTOTELÉS. Fyzika. 2. vyd. Editor Antonín Kříž, Petr Rezek. Praha: Petr Rezek, 2010, 365 s. ISBN 978-80-86027-31-9.

PLATÓN. Timaios: Kritias. 2. vyd. Editor Antonín Kříž, Petr Rezek. Překlad František Novotný. Praha: Oikoymenh, 1996, 137 s. Oikúmené. ISBN 80-860-0507-0.

CARUS, Titus Lucretius. O přírodě. první. Praha: Svoboda, 1971. Antická knihovna. ISBN 25-068-71.

SVOBODA, Karel. Zlomky před Sokratovských myslitelů. Praha: Československá akademie věd, 1962. Filosofická knihovna. ISBN 21-002-62.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Vít Bartoš, Ph.D.**
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **15. dubna 2015**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2016**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Ondřej Lánský, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2015

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum: 26. 4. 2017

Podpis: *Kedraľová*

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Vítu Bartošovi Ph.D. za odborné vedení, vstřícnost na konzultacích a cenné rady při zpracování této práce.

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na koncept látkového principu v antické filozofii. Jejím cílem je analyzovat pojetí Démokrita z Abdér, Platóna a Aristotela, kteří jsou nejvýznamnějšími představiteli antické filozofie z hlediska názoru na látkový princip. Dále provést komparaci Platónova a Démokritova přístupu.

Klíčová slova

Aristoteles, Platón, Démokritos, Atomismus, látkový princip, materie

Annotation

The thesis focuses on the concept of matter principle in ancient philosophy. Its aim is to analyze the conception of Democritus, Plato and Aristotle, who are the most important representatives of ancient philosophy in terms of the concept of matter. Further to compare the approach of Plato and Democritus.

Key words

Aristotle, Plato, Democritus, Atomism, Matter principle, Matter

Obsah

Úvod.....	9
1. Démokritos z Abdér.....	10
1.1 Atomistické pojetí matérie	12
1.1.1 Atomární odchylka	18
1.1.2 Duševní stavy.....	19
2. Platón	21
2.1 Vznik světa	22
2.2 Pohyb.....	24
2.3 Smyslové vjemy.....	26
2.4 Jedno a jiné	27
3. Srovnání Démokrita s Platónem	28
3.1 Společné názory	28
3.2 Odlišné názory.....	29
4. Aristotelés.....	33
4.1 Čtyři základní látky světa	34
4.2 Látka a forma	36
4.3 Pohyb.....	39
4.4 Nehybný hybatel	42
4.5 Celek světa.....	44
4. Závěr.....	46
Seznam použité literatury	47

Úvod

Cílem práce je prostřednictvím moderního jazyka vysvětlit názor na látkový princip Démokrita z Abdér, Platóna a Aristotela, tři z tohoto hlediska největších antických filosofů. Dále určit v čem se pojetí Démokrita a Platóna v této věci shodují a v čem se rozcházejí. Práce neusiluje o přesnou interpretaci (především v sekci zabývající se Aristotelem) mnohých velmi nejasných míst týkajících se dané problematiky. Cílem je postihnout předně hlavní linii výkladu tohoto tématu a vytvořit ucelenou představu na vymezené téma.

Záměrem práce je vycházet hlavně z primárních zdrojů literatury, tedy z dochovaných zlomků atomistické školy, Platónových a Aristotelových textů. Dále z některých moderních filosofických prací osvětlujících interpretačně složitá místa.

Téma látkového principu v antické filosofii je významné, protože právě v antice došlo k prvním pokusům nahlížet svět kriticky se specifickou metodou vlastní filosofii. Z Řecké filosofie vychází veškeré evropské myšlení až po naši vlastní dobu. V období Antického Řecka si lidé v rámci evropské kulturní tradice připustili nesamozřejmost mytického vysvětlení světa, aby se pokusili odhalit skutečnou povahu veškerého jsoucna a tím vkročili do nejistoty nacházející se v oblasti filosofie. Dané teorie jsou tedy jedny z prvních, snažících se z teoretického postoje ke světu vysvětlit veškerenstvo. Protože tito myslitelé byli první, kteří zaujali takový specifický postoj ke světu, jsou jejich názory budoucí filosofii buď přebírány, nebo dále rozvíjeny. Z těchto důvodů se jedná o jedny z nejvýznamnějších filosofů vůbec. Dále myšlenková relevance Platónova a Aristotelova filosofického bádání, nezávisle na faktické pravdivosti jejich poznatků, je jen stěží překonatelná. Jejich názory fascinují a ovlivňují, nejrůznější ne jenom filosofické myslitele, až do dnešních dob.

1. Démokritos z Abdér

Jednou z nejvýraznějších antických škol z hlediska důrazu na vysvětlení matérie je bezpochyby škola atomistická s jejím nejvýznamnějším představitelem Démokritem z Abdér.

Předchůdcem atomistů byl filosof Anaxagorás, který učil, že všechny smyslově vnímatelné věci jsou výsledkem spojení smyslům, pro jejich malost, nepřístupných semen nebo také spermat. Sám Démokritos, si dle historika Diogena Laertského Anaxagory s velkou pravděpodobností nevážil.¹ V jeho nauce jsou nicméně patrné prvky, charakteristické pro pozdější atomismus. Konkrétně Anaxagorova spermata inspirovala k následnému formulování nauky o atomech. Je tedy možné říci, že Anaxagorovo učení mělo významný vliv na formování atomismu. Rozhodně však atomistická teorie mohla vzniknout jenom díky znalosti veškeré předchozí materialistické filosofie, z níž ve spojení s dobovým sociokulturním kontextem vyrostla.²

Atomistická škola spadá do období předsokratovské filosofie, do níž jsou řazeni všichni autoři, kteří se filosofii věnovali od jejího vzniku v 6. stol. př. n. l. až do příchodu slavného myslitele Sokrata. Předsokratovská filosofie je tradičně dělená na čtyři úseky podle toho, jaké cíle si filosofové kladli a jaké metody k formulování svých nauk používali. Jedná se o přírodní proto-filosofii, starší a mladší iónskou fyziku a sofistickou školu.

První proto-filosofové byli zaměřeni na to, že prvopočátek všeho je poznatelný na základě smyslů, ze kterých je třeba vycházet a odkazovat se na ně. Pro tyto myslitele neexistuje nic, co by nebylo smysly uchopitelné, tedy není nic metafyzického. Do proto-filosofie je řazena celá Milétská škola s výjimkou Anaximandra. Jeho filosofie vykazuje některé rysy charakteristické pro Starší iónskou fyziku.

Starší iónská fyzika je spojena s metafyzickým zlomem. Následovníci prot-filosofů si všimli, že to, co je v základě veškerenstva, nemůže být smyslům přístupné. Začali považovat za nemožné nalézt počátek všeho pomocí pouhého smyslového poznání. Neměnné základy světa jsou podle nich uchopitelné výlučně

¹ LAERTIOS, Diogenés, úvodem a poznámkami opatřil Antonín Kolář [Z ŘEČTINY PŘELOŽIL a EDITOR DUŠAN MACHOVEC]. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Vyd. 2. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1995. ISBN 8090191630, S. 85.

² ŠPELDA, Daniel. *Proměny historiografie vědy*. Vyd. 1. Praha: Filosofía, 2009, 343 s. ISBN 978-80-7007-310-0. S. 138.

rozumem. Patří sem představitelé Elejské školy, Hérakleitos, jeho žáci a Pythagorovci.

V 5 stol. př. n. l. nastává období mladší íónské fyziky. Ta se poučena dřívější filosofií, snaží řešit problémy vzniklé existencí tolika rozmanitých nauk, to se stalo jedním z jejích hlavních cílů. Jinak ale stejně jako proto-filosofové a starší íónská tradice hledá jsoucno, které se nachází v podstatě veškerenstva. Navázala na metafyzický zlom a dále je v tomto proudu předsokratovská filosofie rozvíjena. Filosofové se i nadále snažili dojít ke spojení empirické zkušenosti s rozumovým poznáním pomocí abstraktních myšlenkových konstrukcí, tak jak to dříve nedělali proto-filosofové. Do této tradice patří Empedoklés, Anaxagorás a jejím vrcholem je formulování atomistické nauky. Spadá sem tedy celý atomismus.

Posledním rozlišitelným údobím v předsokratovské filosofii je doba vzniku sofistické školy až do příchodu Sokrata. Toto období nastalo ve druhé polovině 5. Stol. př. n. l. Sofisté se zaměřili na zcela jiný okruh témat, a to na otázky týkající se člověka. Přestali se zabývat povahou přírody. K tomuto obratu došlo z důvodu přesvědčení, že je pro člověka nemožné poznat skutečnou tolik složitou podstatu a počátek veškerenstva. Před jejich příchodem vzniklo mnoho rozmanitých nauk týkajících se počátku přírody. Neexistovalo kritérium, podle něhož by bylo možné formulovat a poznat pravdu veškerenstva. Sofisté se tedy přesunuli k otázce možností lidského poznání, čím je toto poznání a dále rozvíjeli teorie zaměřené na člověka. Sklouzli však k relativismu a pravda jako taková pro ně již nebyla důležitá. Šlo jim v první řadě o vítězství ve sporu. Vznikli v řadě po atomistech.

Jako první atomistickou nauku formuloval Leukippos, jehož žákem byl Démokritos. Z dochovaných pramenů je ale Leukippova nauka nerozeznatelná od Démokritovy, proto nemá význam zabývat se jimi zvlášť. Leukippos musí zůstat nepoznatelnou postavou. Jediné, co o jeho nauce můžeme s jistotou říci je, že byl deterministou, tedy neuznával možnost existence svobody. Všechno se totiž podle jediného, doslovně dochovaného, přímého Leukippova zlomku děje podle zákona kauzality; „*Nic se neděje nazdařbůh, nýbrž vše z důvodu (logos) a nutně.*“³ Atomistickou teorii tedy nastínil jako první Démokritos, ve finální podobě formuloval Epikúros a v epické podal Lucretius.⁴

Inovace, kterou atomistický proud do filosofie zavedl je naprosto revoluční. Atomismus řešil množství vzniklých problémů z předchozích nauk. Anaxagorovu

³LEUKIPPOS in SVOBODA, Karel. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. 2. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1962, 200 s. Filosofická knihovna. S. 121.

⁴WHITEHEAD, Alfred North. *Dobrodružství idejí*. Praha: Oikoyomenh, 2000. Oikúmené. ISBN 80-7298-009-2. S. 125.

představu spermat vylepšil. Atomy tak, jako tomu bylo u spermat, nejsou dělitelné do nekonečna a také nejsou kvalitativně rozlišené. Jejich nauka je tedy zjednodušenější a obecnější. Přelomově řeší otázku, co vede atomy ke vzájemnému spojování a rozpojování a vůbec k jakékoliv aktivitě. Není to žádná vnější síla, ale pohyb je čistou nahodilostí. Lucretius se však ve svém díle dle A. N. Whiteheada na některých místech z části kloní také k přesvědčení o působení určité vnější síly, jako je transcendentní Bůh. Potom by pohyb atomů, konkrétně fakt, že se vzájemně sráží a vytváří tak smyslově vnímatelné věci, byl z boží nutnosti.⁵ Jejich pojetí pohybu by v takovém případě bylo jenom částečně mechanické a částečně způsobené vnější silou. Dále je jejich nauka novátorská v tom, že za počátek jsou považují nic konkrétního například vodu, jako Thalés nebo Hérakleitos oheň. Došli k přesvědčení, že původní materiál, z něhož se skládá vše nemůže být stejný jako věci, které jsou z něj už stvořené.

Od žádného z autorů písicích v období působení prvních atomistů se nezachoval ucelený text, ale pouze zlomky. Pozdějším významným myslitelem vycházejícím z pozic atomismu byl Epikúros, který žil na přelomu 4. a 3. stol. př. n. l. Z Epikúrových děl se zachovala podstatně větší část, než co zbylo z prací původních atomistů, přesto však jsme ohledně jeho nauky spíše také odkázáni na sekundární zdroje. Nejdůležitějším pramenem pro studium této filosofické školy je bezesporu cele dochované dílo Římského básníka, velkého obdivovatele Epikúra, Tita Lucretia Cara s názvem *O přírodě* (*De rerum natura*, asi 97 př. n. l. – 55 př. n. l.).

1.1 Atomistické pojetí matérie

Atomistické pojetí matérie je pluralistické, tedy uznávají větší množství prvopočátků, ale zároveň monistické, protože tyto prvopočátky mají zcela totožnou přirozenost a liší se pouze kvalitativním způsobem. Nakonec je možné ještě říct, že je důsledně mechanicko-materialistické.⁶

Prvotní materiál, ze kterého se skládá všechno hmotné, atomisté nazývali nejrůznějšími jmény. Nepoužívali pouze nejznámější pojmenování atomy, ale také prvky, matérie, semena, jsoucí, tuhé, podoba nebo tělíska. Přesto tyto pojmy nebyly ještě natolik abstraktní, aby mohly s dostatečnou přesností vyjádřit tak rozsáhlé jsoucno, které měly pojmenovat. V tom tkvěla největší slabina atomismu.⁷

⁵ WHITEHEAD, Alfred North. *Dobrodružství idejí.*, pozn. 4, s. 127.

⁶ SVOBODA, Karel. *Zlomky předsokratovských myslitelů.*, pozn. 3, s. 14.

⁷ MACHOVEC, Dušan. *Aristotelovy názory o podstatě: příspěvek k filosoficko-historickému výkladu teorie podstaty*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964. S. 14.

Obecně řečeno tito myslitelé učí, že všechny vnímatelné věci jsou tvořeny množstvím smyslově nevnímatelných prvků. Démokritos však nevylučoval možnost, že by atom mohl mít velikost například celého světa. Epikúros potom učil, že velikost atomů je vždy tak malá, že je nemožné vnímat je.⁸ Dané tvrzení ve své básni Lucretius obhajuje pomocí této analogie:

*„Poslyš o jiných věcech, jež jsou tady na světě jistě,
kterých nelze však vidět, jak musíš po pravdě doznat.
Především síla větru ! Jak divoce bičuje moře,
obrovské potápí lodi a rozhání od sebe mraky...
... Jsou tedy větry těla, ač neviditelná zraku...“⁹*

Tyto prvky jsou nesmrtelné, v počtu nekonečné, tuhé, rozlehlé, zcela plné, a pro svou malost nedělitelné. Epikúros oproti Démokritovi tvrdil, že jsou nedělitelné z důvodu jejich tuhosti. Nedělitelné jsou kvůli tomu, že nelze připustit jejich dělitelnost do nekonečna. Kdybychom tuto variantu vzali vážně, pak by se neustálým dělením zmenšily do nicoty až by pro přírodu přestala být možná vlastní obnova. Prvků je nekonečný počet, protože to vyplývá z nekonečnosti prostoru. Nekonečnost prostoru je nutná, protože je nepředstavitelné, že by byl omezený. Lucretius k vyvrácení této představy používá myšlenkový experiment: Člověk dojde na kraj jsoucna a vyhodí šíp. Je spíše pravděpodobné, že šíp poletí dál, než aby do něčeho narazil. Prvků potom tedy musí být také neomezeně. Jinak by se v nekonečném prostoru rozprchly na všechny strany a přestaly by být schopné vzájemným spojováním tvořit smyslově vnímatelné objekty. Tímto způsobem se atomy a prázdno do nekonečna recipročně omezují, aniž by jeden z nich získával převahu.¹⁰ Lucretius dále ohledně jejich nesmrtelnosti argumentuje tím, že kdyby atomy zanikaly, pak by se nové věci rodily z ničeho, což je logicky rozpornou představou. Dnešní poznatky kvantové fyziky však naznačují, že částice z ničeho vznikají skutečně mohou.

Vzhledově si jsou podobné, ale přesto se od sebe odlišují tvary a velikostmi, kterých je podle Démokrita nekonečný počet, ale Lucretius ovlivněný Epikúrem se domníval, že jejich počet je omezený. Z naší zkušenosti víme, že věci nemohou růst do nekonečných velikostí. Atomy tedy nemohou být nekonečně malé, ani velké. Z obou stran jsou v tomto směru ohraničené. Existuje neomezené množství podobných i totožných atomů. Důkazem je fakt, že ani odlišnosti mezi smyslově

⁸ NETOPIILÍK, Jakub, MRÁZ, Milan (ed.). *Řečtí atomisté*. 2., přeprac. vyd. Přeložil Karel SVOBODA. Praha: Svoboda, 1980. Antická knihovna (Svoboda), sv. 43, S. 88-89.

⁹ CARUS, Titus Lucretius. *O přírodě*. 1. vyd. Praha: Laichter, 1948. S. 21.

¹⁰ Tamtéž, s. 29, 30, 42, 43, 44.

vnímatelnými objekty se nemohou různit donekonečna. Nic nemůže například překročit určitý stupeň žáru ani mrazu:

*„Co tedy stvořeno jest, se liší jen do jisté míry,
poněvadž s obou stran jim dvojí je stanoven konec,
tady je zaráží oheň a tam zase studené jíní“.¹¹*

Atomy se dohromady seskupují a tvoří tím smyslově vnímatelná jsoucna. V tomto jejich spojení se vzájemně odlišují uspořádáním, které s jejich jednotlivými tvary, určuje, jaká bude výsledná věc na dotek. Nakonec také polohou, ta říká, jak jsou atomy obrácené. Tyto tři vlastnosti spolu s jejich odlišnými druhy spojuj způsobují jednotlivé smyslově vnímatelné odlišnosti mezi věcmi, jako jsou omak, vůně, chuť, barva, tuhost, tvar. Tyto rozdíly jsou tedy pouze druhotné. Skutečná rozdílnost mezi nimi je pouze kvantitativní.

Obecně platí, že hladké věci jsou stvořené z menších atomů s hladkými tvary a nejsou pevně spojené. Takový objekt je pro všechny smysly většinou příjemný. Pokud na nás působí neutrálně, je tvořen ze smíšených atomů s příjemnými a nepříjemnými vlastnostmi. Drsně působící věci sestávají z velkých, pevněji semknutých atomů, které nemají hladký povrch a na smysly obvykle působí nepříjemně.

Součástí založení tělísek je, že se pohybují směrem dolů, pokud jim v tom něco nezabrání, nebo nějaká výjimečná okolnost nezmění směr pohybu. Epikúros tuto teorii atomů pohybujících se dolů dále rozvinul tím, že jim přidělil další nedílnou vlastnost – tíži.¹² Inklinují ke spojování s jinými atomy, protože vzájemným spojováním tvoří smyslově vnímatelné objekty. Z čistě logického hlediska musí jako prapůvodní prvky být kvalitativně nevymezené, protože jinak by nemohly být prohlášeny za podstatu všeho jsoucna. Muselo by potom existovat ještě něco dalšího, co způsobuje tyto odlišnosti v jejich podstatě. Daným názorem atomisté kritizují předchůdce Anaxagoru, jehož semena měla stejné vlastnosti, jako jimi tvořené smyslově vnímatelné věci.

Dále je součástí přirozenosti tělísek schopnost přijmout pohyb, ale samy od sebe jsou statické, prostě jakékoliv aktivity. Kdyby byly jen samotné atomy a nic víc, tak by žádný pohyb nevznikal. Protože ale ze zkušenosti víme, že aktivita ve světě existuje, tak musí být něco vnějšího, co je k němu přiměje.

¹¹ CARUS, Titus Lucretius., pozn. 9, s. 63.

¹² NETOPILÍK, Jakub, MRÁZ, Milan (ed.). *Řečtí atomisté.*, pozn. 8, s. 40.

Tím, co umožňuje pohyb je prázdno, nic, nejsoucno nebo neomezeno. Je spolupříčinou vznikání a zanikání. Prázdno je sice nejsoucno, ale má zároveň pozitivní existenci. Je nejsoucno jenom v tom smyslu, že se v něm nenachází žádná materie. Nic v něm není, ale současně je jsoucno, protože je nekonečným zcela prázdňým prostorem. Výše v textu bylo tvrzení o jeho neomezenosti podepřeno Lucretiovým myšlenkovým experimentem s letícím šípem. Prázdno se nemůže mísit s hmotou. Kdyby k tomu docházelo, pak by žádná hmota nemohla existovat, prázdno by ji pohltilo, anebo naopak. Materie je tedy vždy nesmíšenou, čistou, stejně jako prostor. Jenom díky nesmíšenosti s prázdňem jsou prvky tvořící všechno materiální jsoucno nedělitelné a nezničitelné. Kde je prvek, tam není prázdno, jako jeho základ. Prázdno je opakem plnosti. Je však třeba nezaměňovat vzduch s prázdňem. Tam, kde se vyskytuje vzduch, není prázdno. Vzduch je tvořen jemnými a malými atomy.

Protože jsou prázdno i počet atomů nekonečné, je celý kosmos též nekončící. Nicméně nekonečnost vesmíru není Lucretiem pojímána, jako neukončenost jediného spojitého a homogenního kosmu. Náš viditelný svět je konečný a je od dalších prostorů oddělený omezující nebeskou sférou. Za touto sférou se nachází množství dalších podobných světů, které jsou však zcela uzavřené do sebe a od našeho oddělené. Nikdy s těmito jinými světy nebudeme moci navázat kontakt nebo jakkoliv je poznávat.¹³

Nic jiného než atomy a prázdno neexistuje. Dále povaha těchto dvou jsoucen v atomismu není dále objasněná. Jsou vysvětleny zkrátka jen jako prapočátky. Stejně tak pohyb je součástí založení atomů a nedá se podle Démokrita dále vysvětlovat. Zde jeho filosofie působí neúplným dojmem, protože atomy i pohyb samy o sobě nějakou povahu možná mají a lidská přirozenost proto, v této oblasti Démokritovy nauky, bude vždy pociťovat jistou zvědavost a neuspokojení. Leukippos s největší pravděpodobností zaujímal v této věci odlišný názor a alespoň částečně se pokoušel o hlubší promyšlení tématu. Prvotní pohyb je podle něj dán tvarem atomů, protože; „... *nejrychlejší jsou atomy ohně a duše* ...“¹⁴

Smyslově vnímatelné věci se rodí spojováním těchto malých prvků a zanikají jejich rozlučováním. Zanikání ani vznikání v nejpřísnějším slova smyslu tedy neexistují. Prvky se jenom rozestoupí do svého původního samostatného uspořádání. Protože jsou však pro nás neviditelné, tak se nám zdá, že hmota

¹³ KOYRÉ, Alexandre. *Od uzavřeného světa k nekonečnému vesmíru*. V Praze: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-586-0, S. 235.

¹⁴ NETOPIILÍK, Jakub, MRÁZ, Milan (ed.). *Řečí atomisté*. pozn. 8, s. 21.

zaniká do ničeho a rodí se též z ničeho. To je ovšem podle atomistů, nikoliv však dle moderní kvantové fyziky, nesmyslem.

Rozlučování prvků způsobuje vnikání prázdného prostoru mezi jejich spoje. Prvky spolu nikdy zcela nesplynou, a proto je mezi nimi vždy určitý podíl prázdna, který se nakonec rozšíří a definitivně je rozdělí. Tuto blízkost atomů, tvořících jediný objekt, Démokritos nazýval dotykem.¹⁵ Jejich sdružení proto nikdy není trvalé. Zánik materiálního těla by se dal chápat, jako proměna ve spojení prvků. Se smrtí jedné věci vzniká druhá. Nikde ničeho neubývá:

*„Co tedy zdánlivě hyne, to nazmar nepřijde zcela,
neboť příroda věci vždy jednu, ze druhé tvoří,
nové dovolí vzniknout, když jiná věc zahyne dříve.“¹⁶*

Dále vše může zanikat působením jiných vnějších sil, než je prázdno. Například častým používáním se věci ztenčují, tedy odpaďávají z nich atomy. Obvyklým důvodem rozlučování prvků je, že předmět nikdy nemůže růst věčně. Ke každému objektu se neustále přidružují další a další atomy. Když dojde své maximální velikosti, tak atomy začnou zase ubývat, až se zcela rozejdou. Čím déle těleso slábne, tím rychleji se rozpadá, kvůli vnějším nárazům atomů. Ty rozklad urychlují až nastane úplný zánik. Všechno je včetně Země smrtelné.

Smyslově vnímatelná tělesa nikdy nejsou jednotlivinami, ale jsou složením množství menších částíček. Prvky jsou v neustálém pohybu. I když jsou součástí nějakého většího celku, tak se neustále mírně chvějí. Smyslově vnímatelné objekty se nám však zdají statické, protože jejich atomy nevnímáme, tudíž nemůžeme vidět ani toto kmitání. Veškerý postřehnutelný pohyb má původ v hemžení atomů. Čím více atomů se na vznikající věc nabalí, tím pomaleji se, jako celek, pohybuje. Nakonec se zcela zastaví a zůstává v tomto stavu, pokud její součástí nejsou atomy duše, o čemž bude pojednáno níže.

Spojování, stejně jako rozlučování probíhá zcela náhodně. Není v něm přítomný žádný záměr inteligentních bytostí. V dění přírody se nenalézá žádná teleologie. Prvků je nekonečné množství a prostor je neohraničený. Nemůže být z toho důvodu podle atomistů žádnou náhodou, že vzniknul svět, jako je náš. Přesto v dění přírody sledujeme jisté pravidelnosti, které není možné vysvětlit ani nekonečným počtem atomů a rozlehlostí jsoucna; Nevznikají různé zcela náhodně smíšené věci. Je tomu tak proto, že prvky se mohou spojovat vždy jen s určitým druhem tělísek. Pokud se sejdou vzájemně neslučitelné atomy, tak se od sebe

¹⁵ Filopón in SVOBODA, Karel., pozn. 3, s. 128.

¹⁶ CARUS, Titus Lucretius. pozn. 9, s. 21.

odrazí a jsou vymrštěny do prostoru. Tím napomohou také ostatním atomům k vychýlení z dráhy. Toto vymršťování se děje až do doby, kdy se setkají vzájemně slučitelné prvky a spojí se dohromady. Dále platí, že jemné atomy se dostanou vždy na okraj všech shluků atomů a těžké do středu.

I do těles, která jsou již složena z množství atomů, neustále naráží další a další tělíška a tím se proměňují. Některé atomy se v nich vystřídají, změni nepatrně uspořádání. Nic není stvořené z totožných prvků. Všechno je směsicí prvků s nejrůznějšími kvantitativními odlišnostmi a z rozdílnými způsoby spojení.

Podíl prázdna mezi jednotlivými atomy spoluurčuje vlastnosti vzniklé věci. Čím těsněji se prvky spojí, tím těžší, pevnější a odolnější vzniklý objekt je. Vlastnosti nového jsou také spoluurčovány způsobem, jakým prvky neviditelně kmitají. Velké množství atomů nicméně zůstává nespojené a osamoceně putuje nekonečným prostorem.

V dění existuje řád, dokonce se téměř vše odehrává nutně, je determinováno. Není prostor pro svobodu, tak jak říkali Démokritos s Leukippem.¹⁷ Představa nemožnosti existence svobody se však zdá být rozporná v tom smyslu, že každý člověk ve svém nitru nakonec cítí, že svobodnou vůli určitým způsobem musí mít a podle své každodenní zkušenosti pociťuje, že svobodu vůle má.

Žádní bohové nemohou stát za existencí světa, protože jejich dílo by bylo dokonalé, svět však tuto dokonalost postrádá. Kromě prázdna a atomů není už nic jiného. Z toho plyne, že všechny duševní stavy jsou projevem matérie, které je umožněno pohybovat se v prázdnu. Duchovní nehmotný svět vůbec neexistuje. Čas nemá substantiální podobu, je důsledkem pohybu. Kdyby nebyl pohyb, nebyl by ani čas. Všechno živé se rodí z neživého. V představě zrození života z neživého je však určitý rozpor v tom smyslu, že je filosoficky velice obtížné, ne-li nemožné objasnit jak konkrétně ke vzniku života z něčeho, co samo živé není mohlo dojít.

Pokud lze celá přírodní rozmanitost vysvětlit na základě toho, že atomy se kvantitativně vzájemně odlišují, náhodně se pohybují v prázdém prostoru a vzájemným srážením tvoří smyslově vnímatelné jednotliviny, pak vyvstává otázka, jak je možné, že ve světě nemůžeme potkat nějakého živočicha tvořícího střední člen mezi například opicí a člověkem? Zdá se, že zánik neandrtálců by z této pozice nebylo možné, jakkoliv vysvětlit. Mezi jednotlivými druhy živočichů a věcí neexistuje plynulá spojitost.

¹⁷ Aetius in SVOBODA, Karel., pozn. 3, s. 121.

1.1.1 Atomární odchylka

Atomární odchylka je důležitou součástí Lucretiovy i Epikúrovy představy atomů k jejímu celému objasnění. Díky tomu, že zahrnuli koncepci odchylky do své nauky, otevřeli dveře možnosti svobody, relativnosti a nepředvídatelnosti v přírodním dění.

Podle Démokrita, Lucretia i Epikúra atomy padají přímočaře a všechny stejným směrem. Takový pohyb by ale nestačil ke vzniku smyslově vnímatelných jednotlivin, složenin z atomů, protože by se atomy neměly, jak seskupit dohromady. Epikúros na tuto problematiku odpovídá představou dané odchylky, kdy se atom v nepředvídatelném čase a směru mírně odchýlí od své dráhy, to umožní srážku s jinými atomy a vytvoření dalších druhů pohybu.

„Pohyby atomu, a tudíž i jakékoli důsledky těchto pohybů nejsou zcela předvídatelné... Výsledkem tohoto zjištění je, že atom – odhlédne-li se od jakéhokoli druhotného pohybu, který vzniká v důsledku srážek s jinými atomy – se vyznačuje jak jednosměrným pohybem, tak nepředvídatelným sklonem odchylovat se od něho“.¹⁸

Díky této odchylce tedy, podle Epikúra a Lucretia který jím byl ovlivněn, mohlo dojít k tomu, že atomy do sebe vzájemně naráží. Někdy se od sebe neodrazí, ale spojí se do jednotného celku a vytvoří tak složeninu. V této složenině se neustále nepatrně chvějí, kvůli stále působícím odchylkám jejich pohybu nebo kvůli vnějším nárazům jiných atomů, přitom nepozbývají své vlastnosti pohybu volného pádu. Nicméně jak již bylo popsáno výše, čím větší vzniklá věc je tím méně se její atomy pohybují.

Tato odchylka také umožňuje svobodnou lidskou vůli. Člověk se například svobodně může rozhodnout pohybovat svým tělem určitým směrem. Z naší zkušenosti vidíme, že svoboda existuje. Nepředvídatelný pohyb atomů vytvářející takový druh pohybu, který se nachází mimo kauzální nutnost je potom Epikúrovým vysvětlením této svobody.

Epikúros se v tomto bodě atomistické nauky nejvíce vychýlil od učení Démokrita a Leukkipa. Jeho dalším přínosem bylo celkové důkladnější rozpracování atomismu a jeho důsledků, než v jaké podobě jej formuloval Démokritos. Oproti Démokritovi se však nejvíce zaměřoval na etickou nauku, přesto svou přírodní filosofii nezanedbával.

¹⁸ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie: stoikové, epikurejci, skeptikové*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Dějiny filosofie (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-077-7. S. 56.

1.1.2 Duševní stavy

Emoce, myšlenky, bolest a požitek nemají pozitivní existenci, ale jsou stejně jako chuť, vůně nebo barva důsledkem působení atomů a prázdna. Specifickým spojením, pohybem a odlišností tvarů v tomto spojení atomů vzniká život. Konkrétně jej způsobí atomy „ducha“ a „duše“. Ty mohou být součástí jen některých druhů věcí. Proto ne všechno je živé. Tato atomistická představa možnosti vzniku života z neživé matérie se však sama o sobě zdá rozporná.

Cítění začne fungovat až ve chvíli, kdy je celé tělo již utvořené. Část těla může pociťovat jen vzhledem k celku. Bolest je způsobena vychýlením prvků, z jejich původního místa a pohybu. Rozkoš znamená dokonalé přebývání prvků na svém místě. Sama těliska nic necítí, cítíme pouze my, jakožto jejich složeniny. Pokud dojde k rozbití celku, tak okamžitě s ním zaniká i cítění a živá bytost umírá. Cítění stejně jako život se zdají z atomistického hlediska neúplně vysvětlené, protože nemůžeme myšlenkově vysledovat vnitřní způsob vzniku života a cítění na základě seskupení určitých atomů. Čistě mechanistické hledisko proto alespoň působí neúplným dojmem. Život zde není s jasnou určitostí objasněn.

Duch se nachází v oblasti prsou a způsobuje myšlení, zakoušíme díky němu také emoce. Duše nemá žádné konkrétní vytyčené místo, ale je rozsetá po celém těle a uvádí ho do pohybu na pokyny ducha. Duch se duše dotýká a ta tím přebírá jeho rozkazy. Nicméně duch a duše tvoří jedinou substanci. Jsou zcela závislí na těle. Mimo tělo nemohou existovat a hned se jejich prvky rozejdou. Duch je zdrojem života, spolu s ním umírá i tělo i duše. Duše se skládá z atomů ohně a vzduchu a specifických nejmenších možných a nejkulatějších, nejpravidelnějších, nejpohyblivějších a nejjemnějších atomů typických jenom pro ni. Z ohně je sestavena z toho důvodu, že po smrti z těla odchází i teplo a ze vzduchu, protože z něj odchází dech.

Obrazy, které vidíme, jsou též materiálním jsoucnem. Toto jsoucno se odlučuje od samotné věci, a vypadá stejně, jako daná věc. Slupování z objektů se děje neustále, ale obrazy jsou tak jemné, že kvůli tomu nic hned nezanikne. Poletují prostorem a tím, že nám vletí do oka, vidíme svět kolem sebe. Epikúros dále rozvádí, proč se věci nezmenšují, když neustále přichází o nějaké atomy; Žádná věc nezůstává se statickým složením atomů, ale stále se prvky v ní obměňují. Jedny odcházejí a nové přicházejí.¹⁹

Sám duch například, když spíme nebo i téměř ve všech případech, kdy jenom přemýšlíme, také přijímá obrazy z vnějšku. Ty jsou jemnější než ty, které

¹⁹ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie: stoikové, epikurejci, skeptikové.*, pozn. 18, s. 58.

zachycuje oko. Někdy vnímá i obrazy, které neexistují v žádné z věcí. Je to dáno tím, že tyto druhy obrazů jen volně poletují v prostoru, aniž by však měly původ v nějakém smyslově vnímatelném jsoucnu. Jejich atomy jsou přitom příliš jemné na to, aby vytvořily běžné materiální objekty. Vznikají nezávisle na smyslově vnímatelném jsoucnu. Při zahájení aktu myšlení duch záměrně obrací pozornost na chtěné obrazy, aby je mohl myslet. Upnutím pozornosti na ně je vloží do sebe.

Neustále něco vnímáme, právě z výše uvedených důvodů. Podle Epikúra se z jemných atomů, z jakých jsou tvořeny snové představy nebo objekty myšlení, skládají i bohové, což jim dovoluje být nesmrtelnými; Velmi jemné atomy v patřičné podobě nekonečně, neustále proudí do zvláštního místa v kosmu, kde bohové přebývají. Nikdy nezaniknou, protože tento proud není ani na okamžik přerušen. Nemají však identitu ve smyslu běžných, pevných objektů, právě kvůli tomu, že se jejich atomy kompletně, nekonečně a mnohem rychleji obměňují.

Atomistická nauka je ve svém celku velmi prostým, ale až na několik málo problematických míst geniálně promyšleným a propracovaným pojetím veškerenstva. Oproti Aristotelově a Platónově přístupu se vyznačuje neuvěřitelnou jednoduchostí, jasností a jednoznačností. V těchto kvalitách je také její velká síla a přednost.

2. Platón

Platón je složitým autorem především proto, že jeho dialogy nejsou pouze filosofickými pojednáními, ale též uměleckými díly. Tento literární aspekt v jeho práci může často odvádět pozornost od hlubokých, skrytých filosofických myšlenek a od ve skutečnosti velmi systematicky členěného textu. Dalším důvodem je nepřímost jeho vyjadřování.²⁰ Ta často způsobuje netransparentnost jeho textů. Nepřímost vyjadřování se pojí s jeho oblibou používat analogie. Někdy však zase mluví zcela jasně, bez obrazných, básnických obrátů v textu. Navíc je třeba, stejně jako u zbylých autorů, znát myšlenkový kontext příslušné doby, ve které byl Platón zakotven. Všechny tyto skutečnosti musí čtenář při čtení jeho textů zaznamenat a správně pochopit.

Tento celkový Platónův styl byl mimo jiné zapříčiněn z dnešního hlediska netradičním chápáním cíle vlastní práce, kterým nebylo podat pravdivý výklad světa, ale co nejvíce se pravdě pouze přiblížit. Považoval za nemožné pomocí jazyka exaktně vyložit podstatu světa.²¹

Platón z hlediska svého přístupu k materii není čistým idealistou, protože materiálnímu substrátu smyslových objektů přiznává objektivní jsooucnost.²² Materie není pouhým klamným výplodem našich smyslů. V tomto smyslu tedy není úplně radikálním idealistou. Na druhou stranu smyslově vnímatelné věci z látkového substrátu vzniklé, trvalou jsooucnost jako takovou nemají, protože neustále vznikají a zanikají. Dále jim v jeho systému nenáleží tak vysoký stupeň dokonalosti, jako ideálnímu jsooucnu. Jsou tedy nižším způsobem existence. Jsou pouhým vágním obrazem dokonalého duchovního jsooucnu, ve kterém spočívá veškerý smysl existence. Nedokonalost je výsadou pouze látkových objektů. Z toho důvodu je právem označován za idealistu.

Všechny Platónovy dialogy, především ty pozdní, na sebe navazují a tvoří jednotu. Skrze tyto dialogy se Platón snaží vyložit svou velkolepou vizi totality světa. Jeho dílo je tedy velmi komplexní. Primárním zdrojem Platónovy nauky o látkovém principu je dialog *Timaios* představující Platónovu spekulativní kosmologii.²³

²⁰ WYLLER, Egil Anders. *Pozdní Platón: tübingenské přednášky 1965*. Praha: P. Rezek, 1996, 303 s. ISBN 80-86027-00-7. S. 110.

²¹ WHITEHEAD, Alfred North. *Dobrodružství idejí.*, pozn. 4, s. 109.

²² WYLLER, Egil Anders. *Pozdní Platón: tübingenské přednášky 1965.*, pozn. 20, s. 15.

²³ Tamtéž, s. 186.

2.1 Vznik světa

Tvůrce všeho, co je ve smyslu metafyzicky pojatého boha, o kterém bude stručně pojednáno níže, nemohl podle Platóna tvořit z ničeho. Před stvořením prvky určitým způsobem existovaly, ale v chaotickém stavu. Jejich vlastnosti byly nedefinovatelné, zcela neurčité.²⁴ V tomto neurčitém stavu se nacházely čtyři základní prvky; vody²⁵, vzduchu, ohně a země.²⁶ Daný substrát existuje odjakživa a je výrazem nutnosti v přírodě. Démiurgova následná práce s materiálem je poté božskou příčinou a vnáší co největší možnou dokonalost do materiálního, podřadného světa. Démiurgova práce se základním, věčným substrátem proběhla v reálném čase.

Jeho první počín se skládá ze vzájemného rozlišení základních čtyř prvků z chaotické hmoty. Spojením těchto prvků vznikla sourodá nerozdělitelná hmota, z níž jsou tvořeny všechny smyslově vnímatelné jednotliviny. Pouze v jediném případě by mohly být rozděleny; pokud by se tak rozhodl kosmický rozum, kromě Démiurga Platónem nazývaný také NÚS, prostupující vší existencí. Dále byly na rozpoznání živly aplikované ideje totožnosti a různosti. Na konci tohoto procesu vzniká smyslově vnímatelná věc, mající účast na světě idejí.

Příčinou všeho zla a nedokonalosti je existence materiálního světa, která není objasnitelná rozumem. Ve svých možnostech je tento svět Démiurgem (tedy božským NÚS) stvořený, jak nejdokonaleji je to jenom možné. Dokonalost je však významně omezoována látkou. Protože NÚS je však dobrý, tak právě proto prvotní neuspořádanou hmotu v rámci možností zkontroloval a vytvořil tento kosmos s jeho živými bytostmi:

„Počátek tohoto světa totiž záležel ve směsi z nutnosti a z tvůrčí činnosti rozumu; rozum však ovládal nutnost tím, že ji přemlouval vésti většinu ze vznikajícího k nejvyšší dokonalosti: byl tedy na počátku stavěn tento vesmír působením nutnosti, přemáhané tímto způsobem a po této stránce od rozumné přemluvy.“²⁷

Důvod přítomnosti každé z daných čtyř látek, v základním substrátu, z něhož je vše hmatatelné složeno, je Platónem důkladně promyšlen; Oheň je přítomný, protože by bez něj nemohlo být nic vidět a země, protože je nejvíce hmotná. Dále musí být i třetí prvek, který vše spojí dohromady, a protože tělesa jsou

²⁴ PLATÓN. *Timaios: Kritias*. 3., opr. vyd. Překlad František Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-161-7. S. 28.

²⁵ Pojmem voda Platón míní všechny druhy kapalin.

²⁶ V tomto bodě Platónovy nauky je jasně patrná jeho inspirace presokratickým filozofem Empedoklem

²⁷ PLATÓN. *Timaios: Kritias*., pozn. 24, s. 45.

trojrozměrná, tak střední členy musí být dva. V tomto bodě je východiskem jeho úvah pythagorejská geometrie, matematická disciplína;

„A tu, kdyby mělo býti tělo světa plošné a nemíti třetího rozměru, stačil by jeden střední člen, aby poutal druhé i sebe s nimi: ve skutečnosti však mělo býti o třech rozměrech a těles o třech rozměrech neváže nikdy jediný člen střední, nýbrž vždy dva; proto tedy položil bůh doprostřed mezi oheň a zemi vodu a vzduch a upravil je vespolek, pokud bylo možno, úměrně, aby oheň se měl ke vzduchu jako vzduch k vodě, a jako vzduch k vodě, tak voda k zemi; tak spojil a sestavil svět viditelný a hmatatelný.“²⁸

Výsledkem tohoto filosofování tedy je, že prvotní nerozlišený materiál se musí skládat ze čtyř prvků. Každé z těchto tělísek může plynule přecházet v jiné, protože to můžeme empiricky pozorovat v přírodě. Například, když se voda mění v páru a vzduch, nebo tuhnutím v kameny a zemi.²⁹

Tvary látek, implikující jejich vlastnosti, se vzájemně odlišují a určují tím, kterou látkou tedy jsou. Všechny tyto tvary však mají společné to, že se dají rozložit na nejzákladnější podobu trojúhelníků. Prvky země mají tvar krychle, která je ze zbylých tvarů nejstálejší. Ohni náleží těleso jehlance, vodě dvacetistěn a z dvacetistěnu lze vytvořit osmistěn patřící vzduchu.

Jedno tělísko těchto živlů je smysly nevnímátné. Můžeme je zpozorovat, až když jich je víc pohromadě.³⁰ Z prvků země se nemůže vyvinout nic jiného než znovu Země, protože na to, aby se mohla stát prvkem některé ze zbylých látek má příliš málo trojúhelníků. Voda je dvacetistěnem, tudíž v sobě obsahuje množství základních trojúhelníků a může proto dát vzniknout prvku ohně, nebo dvěma prvkům vzduchu. Z jedné části vzduchu by mohly vzniknout dva prvky ohně. Dvě tělesa ohně se dále mohou seskupit, v jedno tělísko vzduchu, a ze dvou a půl tělesa vzduchu může vzniknout voda. Žádný z prvků kromě země tedy nemusí nutně být pořád sám sebou, ale může přejít do jiného, podle toho, jaký tvar právě zachovává.

Platón navíc rozlišuje množství druhů čtyř živlů, které se vzájemně nepatrně odlišují. Je to dáno nerovným uspořádáním jejich základních trojúhelníků. Příkladem může být oheň, který přetrvává po uhasnutí plamene v rozžhavených uhlících nebo samotný plamen. Dále vodu rozeznává jako tekutou i kapalnou, což je spojeno s jeho širším vnímáním pojmu vody, jako jakékoliv kapaliny.

²⁸ PLATÓN. *Timaios: Kritias.*, pozn. 24, s. 30.

²⁹ Tamtéž, s. 47.

³⁰ PLATÓN. *Timaios: Kritias.*, pozn. 53-54.

Důležitými stvořenými materiálními entitami jsou kosmická tělesa, jako hvězdy nebo planety na nebi. Tato tělesa, včetně Země, jsou obdařena duší a Platón je považoval za božské bytosti podle své vůle a libosti se pohybující prostorem těmi nejdokonalejšími možnými pohyby.³¹ Na rozdíl od zbývajících smyslových těles nikdy nezaniknou. Potenciálně jsou však též smrtelná. Tuto skutečnost vkládá Platón v Timaiovi do úst božskému NÚS;

„Co jest svázáno, všechno lze rozvázati, ale chtějí bořiti to, co jest krásně spojeno a v dobrém stavu, byl by skutek špatný; pročez také vy, poněvadž jste vznikli, nejste sice úplně nesmrtelní ani neporušitelní, přes to však nebudete porušení ani nedojdete údělu smrti, poněvadž má vůle jest vám ještě větším svazem a mocnějším než ony, kterým jste byli svázány při svém vzniku.“³²

Disponují, v rámci světa matérie, těmi nejdokonalejšími vlastnostmi. Jsou kulaté a mají pouze kruhové pohyby. Kruh a koule symbolizují ve smyslovém světě nekonečno. Jsou tedy zvláštním druhem materiálních objektů. Jsou nejzřetelnějším ztělesněním dokonalé, matematické harmonie vládnoucí, v rámci nutnosti, která svou přítomností tuto dokonalost omezuje, celému světu.

Kdykoliv z věcí odchází víc částek, než do ní přichází, tak začne umírat. Stárí věcí a těl a jejich následný rozklad jsou také dány opotřebením trojúhelníků v nich obsažených. Jejich spojení se začne uvolňovat, a v případě živého těla duše ráda toto tělo při první příležitosti opustí.

2.2 Pohyb

Materiální bytí je v neustálém pohybu. Všechno, co jednou vzniklo, kromě zvláštního typu materiálních jsoucen na obloze, mezi které patří i Země, je časným. Nikdy nemůže mít věčného trvání.

Zanikání a vznikání je umožněno právě díky pohybu. Pohybem disponoval dokonce i základní materiál později vzniklých věcí. Jeho pohyby byly ale chaotické, naprosto náhodné, bez jakéhokoliv řádu. Prostor byl těmito nerovnoměrnými pohyby různě nakláněn.

Síla, která pohyb vyvolává, se nenachází ve smyslové oblasti a není součástí látkových věcí. Jde o již výše jmenovaný NÚS nalézající se v ideálním světě, vně matérie. NÚS zároveň implikuje i stav klidu, zastavuje pohyb, plní dvojí funkci.

³¹ KOYRÉ, Alexandre. *Od uzavřeného světa k nekonečnému vesmíru.*, pozn. 13, s. 50.

³² PLATÓN. *Timaios: Kritias.*, pozn. 24, s. 38.

Pohyb i klid jsou stejně důležité aspekty věci, přijímané skrze něj. Vystává zde otázka, jak může něco, co je duchovní podstaty pohybovat materiálními objekty?

Pohybem všechny věci spějí na své přirozené místo ve vesmíru, a tím uvádějí v pohyb další částice. Matérie sama je tedy schopna přijímat pohyb a je k pohybu uzpůsobená, ale neuvádí se do něj sama od sebe. Pasivně jej pouze z vnějšku přijímá.

Platón rozlišuje sedm druhů pohybu: nahoru, dolů, doprava, doleva, dopředu, dozadu a pohyb rotace, který je ze všech nejdokonalejší, protože má, díky své spojitosti, nejbližší k nekonečnu odkazujícímu ke světu idejí.

Každý ze čtyř živlů má v kosmu přesně vymezené místo. Pokud se z nějakého důvodu nachází mimo toto místo, přirozeně k němu směřuje. Takový případ může nastat, když se tělísko promění v jiné tělísko buď tak, že ztratí určitý počet trojúhelníků, nebo naopak přijme.³³

Prostor je téměř zcela vyplněn těmito živly. Existuje jen nepatrné prázdno ve spojích částic různých tvarů. Předměty v sobě tedy mají určitý podíl prázdna. Ty, které se skládají z větších částic, mají větší podíl prázdna než ty, složené z menších. Všechny čtyři živly neustále přecházejí jeden do druhého. Z toho důvodu se vše nalézá v nepřerušovaném pohybu. Menší částice, skrze prázdno mezi spoji jednotlivých částic, způsobují rozlučování větších tělísek. Větší tělíška způsobují zase slučování menších.

Z toho důvodu, že je vše v neustálém pohybu se podstata věcí nemůže nalézat v jejich materii, která je podrobena dané proměně. Nachází se mimo ni. Ze všech předmětů neustále ubývá látky nebo jí naopak přibývá. U živých bytostí může být příkladem, že přijímají potravu a následně vylučují.

Pohyb je umožněn díky tomu, co Platón nazývá schránou, která se dá ztotožnit s modernějším výrazem prostor. Jedině v prostoru může docházet k veškeré změně. Bez prostoru by pohyb nebyl možný. Schránu si můžeme představit, jako jakési plátno, na kterém se nacházejí materiální předměty. Předmět je umístěn na tomto plátně, které je všude tam, kde je kosmos. Nikde však prostor není prázdny, všechno, co se hýbe, hýbe zároveň i něčím jiným. Prostor je zcela vyplněný materii.

³³ PLATÓN. *Timaios: Kritias.*, pozn. 24, s. 56.

Prostor je dále kulatý, protože jde o nejdokonalejší tvar a konečný. V antickém způsobu myšlení je to, co je konečné považováno za víc dokonalé než to, co je nekonečné. Představě nekonečna se Řekové bránili, protože s sebou přináší pocit nejistoty. Musí tedy prostor být právě kulatý a konečný.³⁴ Schrána spolu se základními nerozlišenými látkami zde byla odjakživa. Je nestvořená. Kdyby nebylo materiálních předmětů, ani prostor by neexistoval. Je na nich závislý a Platón jej v *Timaiovi* nakonec ztotožnil se samotnou látkou.³⁵ Není tedy podle něj nakonec ničím jiným než právě materiálním tělesem. Platón proto neuznával možnost existence prázdného prostoru. Všechno je beze zbytku vyplněno látkou. Pokud je všude látka a nikde žádné prázdno, pak by však z logického hlediska pohyb neměl být vůbec možný, v tomto místě je Platónova teorie nedostatečně objasněná.

2.3 Smyslové vjemy

Smyslové vjemy si představuje zcela materialistickým způsobem, jako fyzický kontakt určité látky s látkou jinou. Když se těla něco dotkne, jeho částičky, tuto materiálně pojatou informaci přenesou až k rozumu, do duše. Platónova teorie vidění a barev je toho dobrým příkladem. Umožňuje jej jedna ze čtyř základních látek; trojí druh ohně. Prvním ohněm je denní světlo, druhým proud tryskající z oka a třetí se nachází ve viděném předmětu. Denní světlo se s ohněm z oka spojí a přenesou zpět do něj, dále do těla a až do duše, obraz tryskající z předmětu.³⁶

Zápachy vznikají, když prvek vody nebo vzduchu přechází ve druhý. Jsou tedy podle Platóna mlhou nebo párou. Čistý prvek, ale cítit nemůžeme, protože má buď příliš malé, nebo velké částice. Dále zvuk je nárazem, vstupujícím do těla ušima a končícím v játrech, která představují žádostivou část duše, spolu se vznětlivou částí, nalézající se v srdci.

Obě tyto části duše jsou součástí materiálního světa, a proto jsou smrtelné. Byly stvořené nižšími bohy, kteří jsou též materiální povahy, ale nikdy nezaniknou, na rozdíl od všech zbylých hmotných objektů.

Zvuk si můžeme představit, jako náraz, který do těla vniká ušima a prochází jím až do již zmíněné žádostivé části duše. Pokud má zvuk vysokou rychlost, pak je vysoký, a pokud nízkou, pak hluboký. Zvuk pohybující se stejnoměrně je pravidelný a opačný drsný.³⁷

³⁴ Také protože Démiurgos stvořil nejdokonalejší možný vesmír.

³⁵ ARISTOTELEŠ. *Fyzika*. 2. vyd. Praha: Petr Rezek, 2010. ISBN 80-860-2731-7. S. 88.

³⁶ PLATÓN. *Timaios: Kritias.*, pozn. 24, s. 42.

³⁷ Tamtéž, s. 67.

Barvy jsou určeny podle velikosti částeczek vycházejících z jednotlivých těles. Stejně velké částecčky, jako částice zrakového ohně vytvářejí dojem průhlednosti. Velké části, které roztahují zrakový oheň, vytváří světlé barvy, a ty, které jej zmenšují tmavé.

2.4 Jedno a jiné

Problematikou jednoho a jiného se zabývá v dialogu *Parmenidés*. Tento dialog je možno považovat, za Platónovu vrcholnou tvorbu, protože jedno a jiné jsou příčinami veškeré existence. Jsou nejpůvodnějším a nejryzejším jsoucnem, díky kterému může existovat všechno ostatní, včetně materiálních věcí.

Důvod bytí materiálních věcí v takové podobě, v jaké ji známe, se tedy nachází vně tyto objekty samé. V duchovní oblasti idejí. Nerozlišená hmotná masa však naproti tomu „je“ kvůli tomu, že její existence je nutná. Důvod jejího bytí se tedy nachází v nutnosti, nikoliv v oblasti idejí. Tato nutnost je rozumem nepoznatelná.

Důvod veškerého zbylého jsoucna poté spočívá v metafyzicky pojatém bohu. Raný Platón tohoto boha ztotožňoval s ideou dobra. Pozdní Platón danou ideu poté v *Parmenidovi* pojal abstraktněji, jako ideu jedna, které svým vyzařováním vytváří jiná jsoucna. Tento bůh je slovy nepopsatelný. Platón mu ve zmíněném dialogu upřel zakotvení v čase, v bytí i v nebytí. Při snaze nějak blíže jej vysvětlit jsme uvedeni do mlčení.³⁸ Nemůže být v čase, protože by pak musel být i něčím jiným. Pokud by podléhal času, pak by musel podléhat i změně. Nakonec Platón tuto úvahu dovedl až do úplné absurdity, kdy při myšlence na jedno kolabuje celé myšlení. Tento bůh v posledku nejde ani pojmenovat, právě proto, že mu musí být upřena jsoucnost i nejsoucnost, aby stále mohl být skutečným jedním; „*Tedy k němu nenáleží ani jméno ani výměr ani žádné vědění ani smyslové vnímání ani mínění*“.³⁹

Vedle Boha je stejně tak počátečním nehmotným principem všeho jiné. Jiné je přesto podřazené jednomu, protože na ideji boha má již účast. Do jisté míry si je však s bohem rovno v tom smyslu, že existují odjakživa a kosmos může vzniknout jenom díky těmto dvěma principům najednou. Jsoucnost jiného Platón induktivně rozpoznal ve svém rozumu kvůli tomu, že bychom jednotu nemohli myslet, pokud by neexistovalo vedle ní také jiné. Bez jiného by nemohla být časovost nebo pohyb, ani tedy žádné myšlení.

³⁸ WYLLER, Egil Anders. *Pozdní Platón: tübingenské přednášky.*, pozn. 20, s. 170.

³⁹ PLATÓN. *Parmenidés*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996. Oikúmené. ISBN 80-86005-02-X, S. 23.

3. Srovnání Démokrita s Platónem

Démokritos s Platónem se ve svém přístupu k materiálnímu světu radikálně odlišují, ale přesto je možné u nich najít mnoho názorů, ve kterých se shodují. Daleko významnější jsou nicméně jejich rozdíly. Celkový rámec těchto přístupů je přímo protikladný. Pro Démokrita spočívá veškeré jsoucno jenom v materiálním světě, který je tak jediným a nejdůležitějším. Materií vysvětluje zcela všechno, zatímco Platón tento svět považuje za podřadný, nedokonalý a nedůležitý. Na mnohých jednotlivostech uvnitř těchto tolik odlišných systémů se však také shodují.

3.1 Společné názory

Společným východiskem těchto dvou tolik rozdílných filozofií je, že pro obě je do určité míry důležitá geometrie při vysvětlování světa. Tento aspekt myšlení je navíc významným rysem i dnešní vědy.

Dalším společným prvkem je, že jak Platón, tak atomisté uznávali pouze jedinou základní materiální substanci, z níž je stvořeno veškeré smyslově vnímatelné materiální jsoucno. Démokritovou substancí jsou atomy a Platónovou nerozlišená, chaotická matérie, jako podmínka, možnosti existence smyslově vnímatelných věcí. U obou filosofů navíc daná základní substance trvá věčně, nikdy nebyla nikým stvořená. Tyto rysy jsou společné, ale přesto se Platónův substrát nemůže svými vlastnostmi samými přirovnat k Démokritovým atomům. Tento rozdíl bude vysvětlen v oddíle zabývajícím se odlišnostmi v jejich názorech.

U obou filosofů věc vzniká slučováním a rozlučováním elementárních částic matérie. Příčina tohoto procesu je však již odlišná a také podoba těchto částic je jiná. Navíc tyto elementární částice u Platóna nejsou nejpůvodnější podobou látky, u Démokrita však již nic původnějšího není. Tyto základní prvky jsou u obou, jakožto jednotlivé částičky, smyslově nevnímatelné. Živé bytosti je začnou vnímat, až když se nalézají ve větších seskupeních. Dále podle obou myslitelů existuje v jejich spojích nepatrný podíl prázdna. Skrze působení jiných prvků na mezery ve spojích se věci mohou začít rozpadat, tímto způsobem dochází k zániku.

Atomisté, stejně, jako Platón se domnívali, že jedině díky prostoru se může dít pohyb, vznikání a zanikání. Jejich představa samého prostoru je však již diametrálně odlišná. Materiální jsoucno je navíc podle obou těchto názorů v neustálém pohybu.

Dále se tito myslitelé shodují v názoru, že k materiálním tělesům neustále něco přibývá nebo od nich odchází. V případě živého těla může jít o přijímání a vylučování potravy. Pokud dochází k převaze ubývání základních částíček, pak se dále shodují, že se věc blíží svému zániku. Naopak pokud převažuje přibývání částíček, pak věc vzkvétá.

Všechny smyslové vjemy jsou Platónem i atomisty vysvětlovány čistě materiálně. Jde tedy o fyzický kontakt určité látky s látkou jinou. Když se například živého těla něco dotkne, částíčky v něm přenesou tuto materiální informaci až do duše. Konkrétnější způsob těchto materiálních procesů při vnímání je ovšem vysvětlován oběma filozofy již jinak.

3.2 Odlišné názory

Jedním ze základních rozdílů mezi těmito filozofiemi je, že podle atomistů jsou nejelementárnější podobou matérie atomy. Platón se však na takových základních částíčkách nezastavuje a snaží se vysvětlit i vznik základních, smyslově nevnímání prvků. Prvky, z nichž je tvořen svět pocházejí z chaotické, nerozeznatelné masy látky, na kterou všeprostopující rozum NÚS aplikoval ideje, a tím ji uspořádal do rozeznatelných živlů, z nichž jsou tvořeny jednotlivé prvky. Tyto prvky takto upravené, jsou svými tvary a velikostí podobné atomům. Platónovy ideje jsou duchovním principem v předmětech, který atomismus postrádá. Látku vysvětlují zcela materialisticky. V tomto bodě Platón působí poněkud hlubším dojmem, právě proto, že se pokusil vysvětlit i povahu prvků samých. Na druhou stranu v jeho pojetí vzniká problém možnosti kontaktu duchovní reality s tou materiální.

Aplikací idejí vznikají zároveň smyslově vnímání věci. Existuje tedy dualismus ve věcech. Duchovní a materiální jsoucno se sejdou v jediné substancii. Duchovním aspektem jsou zde ideje. Podle atomistů se vznik děje náhodně seskupování jednotlivých atomů. Některé se vzájemně přitahují více, jiné méně, podle jejich přirozenosti, tím je vysvětlen i řád v přírodě. Platón však uznává v přírodním dění existenci jistého plánu, pro náhodu v jeho přístupu není místo.

Odchod ideje z věcí způsobí rychlý zánik daného předmětu, protože se prvky okamžitě začnou rozcházet. Prvky přitom neodcházejí na základě vnikání prázdna, jelikož Platón jeho existenci neuznával. U atomistů stačí pouhé uvolnění spojů mezi tělísky, vniknutí prázdna do míst, kde byla spojená a následný rozchod těchto prvků k tomu, aby věc zanikla. Toto uvolnění se děje z důvodu narážení jiných atomů do předmětu nebo opotřebením věci. Spojení jednotlivých atomů proto nemůže vydržet věčně.

S těmito skutečnostmi souvisí i fakt, že Platón přikládá větší váhu duchovní skutečnosti než té materiální. Duchovní stránka jsoucna určuje, jakou podobu bude mít ta látková. Jsoucno, které je jediné důležité, je duchovní. Matérie je jenom nutností zapříčiňující veškeré existující zlo. Atomisté na rozdíl od něj uznávají jenom materiální jsoucno, které je pro ně tedy nejdůležitějším. Celou přírodu Démokritos vysvětluje pomocí látkových principů.

Dalším významným rozdílem je, že se Platón táže po prvopočátku všeho, co existuje. Nezastavuje se pouze u živlů, tak jako atomisté, podle nichž jsou věčné a nestvořené, proto jejich jsoucno není třeba dále vysvětlovat. Dle Platóna je prvopočátkem všeho idea jedna spolu s ideou jiného a příčinou existence chaotické hmoty je nepochopitelná nutnost.

Odlišoval se také jejich názor na tvar základních nejmenších prvků, ze kterých se všechno smyslově vnímatelné skládá. Nejmenší jednotka matérie u atomistů může mít rozličné tvary. Její tvar není nějak determinován. Platónovým nejzákladnějším tvarem látky je oproti tomu prostý trojúhelník. Tento trojúhelník je ve čtyřech základních prvcích zmnožen do geometrických složenin, jichž je základní jednotkou.

Zdroj pohybu se podle obou nalézá jinde. Platón počátek vší změny vidí mimo matérii, která pohyb jenom přijímá. Zdroj pohybu je v NÚS. Atomisté jeho příčinu vidí nejpravděpodobněji v samotných atomech, jak bylo výše vysvětleno. Lucretius však možná mohl uznávat působení pohybu zvnějšku, potom by se muselo jednat o jakéhosi boha. Pokud je však příčina pohybu v atomech, pak je zcela náhodný. Neexistuje žádný cíl dění. Podle Platóna však všechno spěje do určitého ideálního stavu, především, co se týče živých bytostí. V Platónově přístupu je tedy přítomná teleologická myšlenka. Démokritos nic takového neuznává.

I když jak Platón, tak atomisté tvrdí, že materiální stránka jsoucna je v neustálém koloběhu pohybu, tudíž nemůžeme nalézt nic pevně daného a stálého, tak se Platón přesto domnívá, že v základu pohyblivého jsoucna je něco stálého a neměnného. Ideje jsou věčným principem smyslově vnímatelných věcí, které jako takové zanikají a vznikají, ale podílejí se na idejích a díky tomu tedy i na věčnosti. Díky tomu také mohou na krátko existovat. Ideje jsou proto jejich příčinou.

Podle Platóna prázdný prostor vůbec neexistuje. Každý pohyb, který se děje, je zařazen mezi nespočetnou řadu pohybů, jež jsou vyvolány jediným pohnutím. Kosmos je spojitý. Žádná aktivita nemůže zůstat osamocena a je to dáno právě

tím, že všude se nachází materie. Nepatrný prázdný prostor je jenom ve spojích jednotlivých základních částecek čtyř živlů, které tvoří smyslově vnímatelné objekty. Každé těleso se pohybuje tak, že zatlačí těleso sousední, a to působí zase na další objekty.⁴⁰ Démokritos naopak prázdnotu prostoru z důvodu existence pohybu uznává.

Z výše vysvětleného vyplývá, že odlišnost názorů se u nich projevuje i v jejich pojetí prostoru. Podle Platóna je prostor chůvou všeho jsoucna, je závislý na tělesech a zároveň má materiální povahu. Materiální objekty se na něm nacházejí, jako kdyby byl plátnem. Na stejném místě, kde je určitý předmět, je i za tímto předmětem prostor. Démokritos naopak říká, že kde se nachází určitá materiální věc, tam už nemůže být prostor. Prostor je tedy všude tam, kde není žádné látkové těleso. Jeho podstata je nemateriální, prostor v sobě žádnou látku neobsahuje. Démokritos jej ztotožňuje s nebytím, ale ne s naprostým nic. Není úplným ničím, protože díky němu se tělesa mohou nalézat na určitých místech a v určitých vzdálenostech od sebe navzájem. Dále také tam kde je materie není prázdno a naopak, proto nemůžeme říct, že prostor je naprostým nic. Na druhou stranu se na prostor nemůžeme dívat ani jako na něco co plnohodnotně existuje, protože mu chybí jakékoliv pozitivní vlastnosti.

Podle Platóna svět v takové podobě, v jaké jej známe, vzniknul. Poté začal existovat i čas, který se váže na pohyb. Svět proto ustavičně nezaniká a nevzniká. Démokritos proti tomu tvrdí, že vznikání a zanikání se dějí neustále a nekonečně. Žádný počátek těchto procesů není. Čas vázaný na pohyb je zde tedy, vzhledem k věčnosti vši aktivity, též vždy existující. Dále tvrdí, že je nekonečné množství světů, zatímco podle Platóna je vesmír ohraničený a konečný.

Názory na duši těchto filosofů jsou také velmi rozdílné. Podle atomistů je duše cele materiální povahy. Skládá se ze zvláštního uspořádání velmi jemných atomů. Platón rozlišuje tři části duše; žádostivá a vznětlivá náležejí materiálnímu světu, ale rozumová je čistě duchovní povahy a také trvá věčně, nikdy neumírá. Pohyby těla jsou podle Platóna poté způsobeny božským prvkem v něm, tedy rozumovou částí duše. Podle atomistů je způsobují jen velmi složitě spojené a uspořádané atomy se zvláštními podobami tvarů.

Atomisté měli také jiný přístup k používání jazyka. Jazyk používaný podle logických zásad, jako takový, nemůže podle nich vyjevit skutečnou pravdu o jsoucnu. Logika sama o sobě nic neříká o pravdě veškerenstva. Logika je tedy pouze nástrojem filosofie, nikoliv prostředkem k poznání pravdy. Atomisté byli

⁴⁰ Kříž in ARISTOTELÉS. *Fyzika.*, pozn. 35, s. 313.

tedy více empiricky založení, přesto nebyli čistými empiriky, protože například jejich koncept atomu je metafyzickou konstrukcí. Platón v mnohem větší míře logice přiznával i tu vlastnost, že pouze jejím prostřednictvím můžeme dojít k nejvyšším pravdám.

4. Aristotelés

Aristotelés je Platónovým žákem, což se významně odráží v jeho názorech na materiální stránku skutečnosti. Přestože Platóna kritizoval a distancoval se od jeho názorů týkajících se ideálního, nadsmyslového světa, tak jeho nauka v posledku není v této části kvalitativně odlišná.

I když jeho ontologie nakonec problémy vzniklé v Platónově koncepci neřeší, je přesto jedním z největších myslitelů všech dob. Významným Aristotelovým počinem je například fakt, že jako první rozlišil formální logické myšlení, od samotné ontologie. Platón tento rozdíl ještě nepostřehнул, což značně komplikovalo jeho filozofickou práci a snadněji mohl docházet k chybným úsudkům.⁴¹

Všeobecně lze říci, že Aristotelovo dílo je výjimečně systematické. Jazyk, kterým se ve svých pracích vyjadřuje, je jazykem dnešních vědeckých pojednání. Nepoužívá tak často analogie a básnické obraty, jako Platón. Vyjadřuje se přímo, naprosto jasně. V každé práci navíc shrne názory svých předchůdců k danému tématu. Dále uvede předmět zkoumání, aby se vyhnul nedorozuměním. Objeví v názorech předchůdců problematická místa, a poté přidá vlastní stanovisko. Tento postup je také vlastní metodice dnešních vědeckých prací. Čtenář pak snadněji může vidět, kde se Aristoteles inspiroval někým jiným a jaké názory přichází přímo od něj samého.

Na druhou stranu je často velmi složité porozumět jeho názorům ne jenom o materiální stránce světa. Problém s jeho pracemi je ten, že byly sestaveny do jednotlivých knih až po jeho smrti. Nejsou tedy příliš ucelenými a jasnými celky, i přesto, že Aristotelovo vyjadřování samo o sobě je velmi přesné a zřejmé. V těchto jeho pracích chybí dostatečně ucelující myšlenka, která by zcela jasně řekla, jaký je Aristotelův obecný názor na vznik světa, a co se nachází v základu matérie. Je to dáno také tím, že se Aristoteles, jako filosof v průběhu tvoření svého díla vyvíjel. Je pro něj také příznačné, že k otázkám přistupuje z různých hledisek. Čtenář je nucen z těchto jednotlivých myšlenek jeho ucelující názor vyprofilovat sám, což čtení daných knih ztěžuje.

I když je Aristoteles mnohdy považován za empirického myslitele, na rozdíl od Platóna, tak tomu tak zcela není. Spíše se pohyboval na pomezí racionalismu a empirismu. Na problematiku své filosofie se díval z obou úhlů pohledu. Nejvyšší vědou je pro něj metafyzika, která se zabývá jsoucnem, jež je přístupné

⁴¹ MACHOVEC, Dušan. *Aristotelovy názory o podstatě: příspěvek k filozoficko-historickému výkladu teorie podstaty.*, pozn. 7, s. 43.

jenom rozumu. Metafyzika potom z velké části ovlivňuje i to, jak bude nazývána fyzika, věda o smyslově vnímatelné skutečnosti. Do určité míry se na empirii spoléhal, ale v posledku věřil také jenom racionálním principům, zkušenostně neověřitelným.

Téma, kterým se tato práce zabývá, spadá z hlediska Aristotelova rozřídění věd k teoretickým vědám, konkrétně k anorganické fyzice a biologii, které se řadí k vědám o přírodě. Dalšími teoretickými vědami jsou matematika a metafyzika neboli Aristotelova ontologie, kterou sám nazývá buď první filosofií, anebo teologií. Teoretické vědy uspokojují dokonalost poznávající části duše, nemají žádné praktické využití. Fyzika se vypořádává se všemi smyslově vnímatelnými jsoucnými schopnými pohybu.⁴² Zabývá se jednotlivinami, smyslovými věcmi a hledá, co se nalézá v jejich základu a v podstatě jejich pohybu. Fyzika tedy zkoumá jsoucno, jež se může pohybovat. Má zřetel k metafyzickému tvaru jen pokud je spojen s empirickou látkou. Každá podstata je samostatně, jednotlivě existující. V jeho Fyzice je téměř vynechána problematika první příčiny všeho dění, protože ji Aristoteles zařadil do Metafyziky, první vědy, která se nezabývá smyslovým jsoucnem, jako tato práce. Přesto je zde stručně vysvětlena problematika nehybného hybatele spadajícího do metafyziky, protože bez něj z Aristotelova hlediska nelze látkový princip cele vysvětlit.

4.1 Čtyři základní látky světa

Aristoteles téměř ve všech bodech své filosofie vychází z Platóna, ale jeho výsledný celkový názor na problematiku látkového principu je značně odlišný. Stejně, jako Platón převzal Empedoklovy čtyři látky; oheň, země, voda, vzduch, jako substrát, z něhož se skládají všechny smyslově vnímatelné věci. Nenahlíží též na tyto látky, jako na nejzákladnější složky kosmu, ale jako na již uspořádané útvary, kterým z logického hlediska předchází ještě něco základnějšího. Tím je chaotická nerozlišitelná matérie, která však existuje jenom v možnosti, to znamená, že se s ní nikdy v minulosti, současnosti ani v budoucnosti nemůžeme setkat, protože všude a vždy je již uspořádaná. V tomto bodě své nauky se též s Platónem shoduje, kromě té skutečnosti, že Platón se domníval, že kosmos vznikl v čase. Daný, ve skutečnosti nikdy neexistující, nejpůvodnější stav látky Aristotelés nazývá první látkou. Rozlišené čtyři základní prvky světa potom pojmenoval jako druhou látku, ta je složená z tvaru i látky zároveň.⁴³

⁴² ARISTOTELÉS, KŘÍŽ, Antonín a Petr REZEK (eds.). *Metafyzika*. 3. vyd., V nakl. Petr Rezek 2. Praha: Rezek, 2008. ISBN 978-80-86027-27-2. S. 158.

⁴³ Platón první látku považoval za kdysi reálně existující, ale podle Aristotela je jen logickým konstruktem myslí.

Čtveřice prvků se podle Aristotela liší díky svým rozdílným vlastnostem. Oheň je suchý a teplý, vzduch vlhký a teplý, voda vlhká a studená a země suchá. Tento názor také převzal od Empedokla a Platóna.⁴⁴ Dále od Platóna přijal ještě ten postoj, že živly přecházejí jeden ve druhý. Například ze vzduchu může vzniknout voda a naopak. Kontext, v jakém tyto živly vysvětluje, se však od Empedoklovy i Platónovy nauky liší.

Dané čtyři prvky samy od sebe disponují určitým pohybem. Vzduch a oheň od přirozenosti tíhnou směrem nahoru a voda a země směrem dolů. Podle Platóna prvkům pohyb naopak není bytostný. Každá částička matérie má tedy svůj vlastní vnitřní pohyb. Ty nejsou pouze relativní, ale absolutní, vzhledem k ohraničenému kosmu, kde je možné určit, co se nachází nahoře a co dole. Tím se však nevyčerpávají všechny možné existující pohyby. Stejně, jako Platón, tvrdil, že existuje celkem sedm pohybů; nahoru a dolů, doprava a doleva, dopředu a dozadu a nejdokonalejší kruhový pohyb.⁴⁵ Zmíněné zbývající pohyby musí být vysvětleny jiným způsobem než ze samotné matérie.

Aristoteles vedle čtyř základních prvků rozpoznával také éter, pátý základní živel. Éter má určité speciální vlastnosti. Vlastní atributy zčásti charakterizující spíše imateriální jsoucno a částečně patřící ke jsoucnu materiálnímu. Tímto krokem kvalitativně zcela oddělil svět nad-měsíčních sfér a nebeských těles, kde je éter situován, od námi obývaného světa. Platón toto radikální rozdělení ještě neudělal, i když hvězdy a planety podle něj mají také určité zvláštní vlastnosti.

Aristotelovo pojetí éteru je čistě racionálně založenou naukou ke které se nemůžeme dostat skrze smyslové poznání, protože svět stálíc se rozkládá zcela mimo námi obývanou část kosmu. Nebeská tělesa považoval, stejně jako Platón, za božské bytosti nadané rozumem. Dokonalí bozi se pohybují těmi nejdokonalejšími pohyby. Nemínil však, že se jedná o takové bohy, kteří by vládli nad záležitostmi na zemi.

Nebeská tělesa dále disponují nejdokonalejším z pohybů; kruhovým pohybem v tom se zcela s Platónem shoduje. Éteru je mnohem větší množství než klasické pozemské látky. Zaplňuje obrovské nad-měsíční prostory. Pozemské prvky zabírají mnohem menší prostor.⁴⁶ Éter je oživlou látkou a tím se též liší od typických látek. Jeho kruhový pohyb je jeho vlastním samopohybem vycházejícím z něj samého, z vlastní vůle. Jde o stejný druh samopohybu, jakým

⁴⁴ MACHOVEC, Dušan. *Aristotelovy názory o podstatě: příspěvek k filosoficko-historickému výkladu teorie podstaty.*, pozn. 42, s. 19.

⁴⁵ Tamtéž, s. 21-22.

⁴⁶ Tamtéž, s. 21.

disponují pouze živé bytosti pod-měsíčních sfér. Jeho pohyb je věčný, jak již výše bylo řečeno a je prvním ze všech druhů pohybu. Dále éterické objekty nikdy nevznikly, a nemůžou také zaniknout, v tom se s Platónem rozchází, protože podle Platóna tyto objekty vznikly, ale už nezaniknou, protože si to Démiurgos nepřaje. S tím souvisí fakt, že éter je také neměnný. Tento zvláštní druh látky má tedy kombinaci vlastností náležejících k duchovní skutečnosti a zároveň vlastnosti typické pro materiální objekty.

4.2 Látka a forma

Pojmy látky a formy jsou jedněmi z nejvýznamnějších termínů, které Aristoteles ve spojitosti s názory na materii používal. Termín látka zavedl teprve právě tento myslitel. Dříve s daným názvem ještě žádný filosof nepracoval.

Pod pojmem forma shrnul několik významů; nehybný hybatel, obecná stránka věcí, skutečnost nebo kategorie, které představují nejvyšší rody jsoucna.⁴⁷ Termín forma je termín blízký Platónově ideji, ale nemůže s ní být ztotožněn. Ve smyslu obecného ve věcech je jejich podstatným tvarem. Forma takto pojatá je pro tuto práci důležitá. Tvoří druh jednotlivin. Může být myšlena jako Platónova idea jenom z logického hlediska, nikoliv z ontologického. Existuje pouze jako předmět exaktního myšlení. Musíme však mít na paměti, že formy pro Aristotela nebyly ontologicky danými skutečnostmi, nebyly čistými tvary o sobě. Formu nezávislou na objektech si tedy lze představit jenom v naší mysli. Nikde jinde takto abstrahovaná nemůže být. Není proto v materiálním světě možné přesně abstrahovat obecné od jednotlivého. Forma nemá vlastní nezávislou existenci, je neoddělitelnou součástí smyslově vnímatelných věcí.⁴⁸

Druh věcí je tvořen jednotlivými konkrétními jsoucnými. Druhy jsou věčné. Jsou nesený těmito jednotlivými jsoucnými, která vznikají a zanikají, ale druh stále přetrvává. Jednotlivá materiální tělesa vznikají vždy z věcí téhož druhu. Tvar je tedy předáván z jedné věci na druhou při jejím vzniku. Tvar sám proto v tomto procesu nevzniká. Byl zde už dříve, v již předtím existující věci téhož druhu.⁴⁹ Druhy Aristoteles tedy chápal materialisticky. Přesto se nedá říct, že by byl nominalistou, protože obecné podle něj existuje rovnocenným způsobem, jako jednotlivé. Obecné má skutečné bytí v jednotě s jednotlivými věcmi. Dalo by se říct, že takto oslabil Platónovu nauku o idejích. Neklade takový důraz na obecné

⁴⁷ MACHOVEC, Dušan. *Aristotelovy názory o podstatě: příspěvek k filosoficko-historickému výkladu teorie podstaty.*, pozn. 42, s. 58.

⁴⁸ Tamtéž, s. 33.

⁴⁹ ARISTOTELÉS, KŘÍŽ, Antonín a Petr REZEK (eds.). *Metafyzika.*, pozn. 43, s. 181.

ve věcech, jako na to, co má nejdůležitější význam, ale důraz klade také na to, co je obecné i jednotlivé v nerozdělitelném spojení.

Látka separovaná od formy je metafyzickým konceptem, který ve zkušenosti stejně tak jako oddělenou formu nikdy nepotkáme. Naopak podle Platóna kdysi existovala chaotická látka zbavená idejí. Látka má tu vlastnost, že obvykle způsobuje jedinečnost každé jednotlivé věci.⁵⁰ Je to dáno tím, že každý kus látky je trochu odlišný od zbylé matérie, ze které jsou stvořeny jiné objekty. Někdy však naopak je hlavní příčinou přítomnosti obecného. Jedná se o případy týkající se například kovu, jako suroviny, u něhož nerozhoduje především podstatný tvar o tom, co určuje jeho podstatu. Naopak forma se v takovém okamžiku stává jenom kvalitou.

Stejně jako je na druhy možné dělit formu, můžeme takto rozlišovat i látku. Například kov a dřevo jsou druhově odlišnými látkami. Určité druhy forem se vyskytují jenom v určitých druzích látek; Člověk nemůže být z písku, musí být vždy z masa.⁵¹

Důležitou vlastností látky je, že je schopna přijmout pohyb, ale sama jej nezpůsobuje. Zdrojem pohybu je forma. Podobně podle Platóna je veškerý pohyb způsoben imateriální stránkou skutečnosti. Díky formám se látka pohybuje směrem ke svému plnému rozvinutí. Pohyb látky je ukončen až ve chvíli, kdy se z možnosti jejího potenciálu daného formou stane skutečnost; úplným rozvinutím vlastní formy. Každá věc tento cíl vždy naplní, pokud se jí něco z vnějšku nepostaví do cesty a nezabrání vývoji. Z toho plyne, že žádný objekt bezprostředně po svém vzniku nemůže být tím, čím skutečně je. V Aristotelově nauce o materii je proto silně zastoupen teleologický prvek. Ve zkratce tedy; Vše se vyvíjí od svého počátku k předem určenému cíli. Tento vývoj k cíli umožňuje skutečnost, že každá věc disponuje svou formou a směřuje k jejímu plnému uskutečnění. Platónova nauka tento druh teleologie zcela postrádá, podle něj je každá věc participující na idejí v tomto směru plně, ve všech obdobích existence, završená.

Látka a forma dohromady tvoří jednu z mnohých Aristotelem rozeznávaných podstat. Dohromady spojené vytvářejí smyslově vnímatelné, přírodou stvořené věci. Tato konkrétní jsoucna jsou podstatou v nejvlastnějším smyslu. Další podstatou je právě forma, existující jenom v mysli, nikoliv v určité říši idejí. Platón na rozdíl od Aristotela rozeznával jediné podstaty, a to ideje, nic jiného podle něj podstatou v plném slova smyslu není.

⁵⁰ ARISTOTELEŠ, KRÍŽ, Antonín a Petr REZEK (eds.). *Metafyzika.*, pozn. 43, s. 180.

⁵¹ Tamtéž, s. 186.

V dnešní terminologii bychom tvar s látkou mohli souhrnně označit, jako hmotu, právě protože jeden princip bez druhého nikde nemůžeme nalézt. Látka s tvarem vzájemně oddělené ontologicky neexistují, jsou myslitelné jenom z logického hlediska;

„Látka není nic reálně samostatně existujícího, je to prostě filosofický pojem, vystihující pouze jednu stránku všech reálných předmětů... Tvar není rovněž nic reálně samostatně existujícího, je to Aristotelův filosofický pojem, vystihuje zbývající druhou stránku všech reálných předmětů...“⁵²

Nahodilosti látky a obecnost formy v jednotě věcí Aristoteles rozeznal také ve svých kategoriích, které znázorňují nejvyšší rody jsoucna. První kategorií je podstata, která je nejčastěji právě onou formou věcí, formou ve smyslu substance každé jednotliviny. Zbylých deset kategorií určují nahodilé odlišnosti v rámci jednoho druhu, které jsou ve většině případů dány látkou. Látka je tedy tím, co tvoří individualitu každé věci. Těmito zbylými kategoriemi jsou; kvantita, kvalita, vztah, místo, čas, vlastnictví, poloha, činnost a trpnost.

V každé věci je určitý podíl nahodilosti látky. Přesto látka ve věcech není nikdy plně nahodilou. Přidružuje se k tvarům podle toho, ke kterým skutečně patří. Důkaz tohoto zákona vidíme ve zkušenosti; člověk nemůže být z kamene a naopak. To se pojí s bytostným účelem všeho, co vzniká. Aristotelův účel je vedle látky s tvarem a nehybným hybatelem jednou ze čtyř příčin, kterými je možné vysvětlit celé přírodní dění.

Podle Aristotelova zákona sporu, který je nejvyšší vždy platnou logickou zásadou nemohou být v jednom materiálním objektu protivné vlastnosti.⁵³ Pokud tedy je například něco studené, pak nemůže být zároveň teplé. Vždy musí obsahovat jen jednu z dvojice protiv. Tento zákon se váže na formu, která je z tohoto úhlu pohledu podstatou v nejvlastnějším slova smyslu. Látka sama o sobě protiklady najednou obsahovat může, potom je ale neurčitá, naprosto neuchopitelná. Nikde ale v takovém stavu není k nalezení, protože existuje vždy jen ve spojení s formou. V jednotlivých materiálních jsoucnech tedy nikdy nenalezneme dva protikladné akcidenty.

Neomezenost věcí neexistuje; v tom se Aristoteles shoduje s Platónem. Neomezeno je reálné pouze, jako neomezená posloupnost času. Existuje vždy jen z hlediska možnosti. Věci jde například z hlediska možnosti neomezeně dělit,

⁵² MACHOVEC, Dušan. *Aristotelovy názory o podstatě: příspěvek k filosoficko-historickému výkladu teorie podstaty.*, pozn. 42, s. 59.

⁵³ ARISTOTELÉS, KRÍŽ, Antonín a Petr REZEK (eds.). *Metafyzika.*, pozn. 43, s. 100.

nikdy ne ale v reálném čase, protože vždy bude zbývat možnost dalšího dělení.⁵⁴ Existuje z toho důvodu omezené množství matérie v kosmu. Látka proto nikdy nemůže být nekonečná.

Z tohoto výkladu látky a formy plyne, že forma je důležitějším a vznešenějším jsoucнем než látka, protože má kvalitnější vlastnosti. Je hybnou silou. Je také cílem věcí a tvoří tedy jejich smysl. Má proto vyšší hodnotu než samotná látka. Bez látky však nemůže existovat a tím se zásadně odlišuje od Platónových idejí.

4.3 Pohyb

Smyslový svět je v neustálém pohybu a změně. Stejně stanovisko v této záležitosti zaujímá i Platón. Je podroben trvalému střídání, vzniku a zániku.⁵⁵ Všechna aktivita je nerozlučně spjata s látkou, každý pohyb se děje právě skrze ni. Pohyb je pro Aristotela nesmírně důležitý termín, protože ho spojuje se samou podstatou přírody. Příroda je jím chápána, jako vnitřní princip pohybu, tudíž je celá jeho nauka o přírodě a materii probírána s důrazem právě na tento její aspekt.

Aktivita nemá žádný počátek, každému pohybu předchází jiný. Jde o nikdy nekončící cyklus; i když těleso dojde svého cíle, tak aktivita pokračuje dál. Pod tímto pojmem Aristoteles shrnuje přemísťování z místa na místo, kvalitativní změnu, změnu podstaty, růst a úbytek. Látka je nositelem pohybu, pasivně jej přijímá. Forma je jeho příčinou; ale sama je nehybná; je nehybným hybatelem látky.

Pohyb je spojitý, a jakožto kvantitativně pojatý dělitelný. Pokud je dělitelný pohyb, pak nutně musí být dělitelný i jeho nositel; materiální těleso. Je dělitelný, protože všechno, co se mění, musí takové nutně být. To, co je nedělitelné (forma) se ani nemůže pohybovat.

Antonín Kříž Aristotelicky pojatý pohyb souhrnně vysvětlil následující větou; „*Dění vznik a vývoj nejsou podle Aristotela v podstatě nic jiného než překonávání látky tvarem, přechod z možnosti ve skutečnost.*“⁵⁶ S tím souvisí fakt, že Aristoteles rozděloval bytí nejenom pomocí kategorií, ale také na možné a skutečné. Možnost znamená, že něco podle logických zásad může být, ale nikde to v danou chvíli nejsme schopni nalézt ve skutečnosti. Možné se uskutečňuje skrze aktivní působení, na základě činnosti formy a skrze trpnost látky. Nauka

⁵⁴ Kříž in ARISTOTELÉS. *Fyzika.*, pozn. 35, s. 79-80.

⁵⁵ ARISTOTELÉS, KŘÍŽ, Antonín a Petr REZEK (eds.). *Metafyzika.*, pozn. 43, s. 111.

⁵⁶ Kříž in ARISTOTELÉS. *Fyzika.*, pozn. 35, s. 265.

o možnosti je spjata s Aristotelovým názorem, že věci jsou dělitelné z hlediska jejich potence do nekonečna.

Aristoteles rozlišoval tři druhy pohybů substanciálních těles. Tyto pohyby znal v zásadě v mírně odlišné podobě i Platón, ale Aristoteles je vsadil do zcela nového kontextu a používal jinou terminologii. Významným pohybem je naprostý vznik a zánik neboli výměna tvaru samotné substance; jde o vznik věci nové a zánik staré. Jeden tvar odejde a nový přijde, látka však stále trvá. Po zániku určitého tvaru přechází jeho bytí do možnosti. Bytí tohoto tvaru potom již tedy nepozorujeme v empirické skutečnosti, ale možnost jeho vzniku přetrvává. V tomto smyslu jsou všechny tvary věčné. Z toho také plyne, že nic přísně vzato nevzniká a nezaniká, ale spíše přechází z určitého stavu do jiného. Nikdy nic proto nevzejde z nebytí, ale všechno pochází ze jsoucího v možnosti. Důležitou zásadou v případě vzniku jedné věci z druhé je, že ze stejnorodého vzniká vždy zase stejnorodé. Vznikání totiž probíhá právě skrze přechod tvaru z jedné věci na druhou. Z toho důvodu tedy člověk plodí vždy zase člověka. Forma v tomto smyslu tvoří ohraničení jednotlivostí, způsobující nemožnost změny, která by překračovala vytyčený prostor v rámci jedné a též substance.

Dalším druhem pohybu je změna akcidentu uvnitř substance. V tomto případě je něco subjektem a podléhá působení účinné příčiny. Substance sama nezaniká, ale pouze se, v době své existence, proměňuje ve svých akcidentech, které v sobě všechny obsahuje od počátku v možnosti. Jedná se o zvětšování a zmenšování, dále může dojít k přeměně určité nedůležité vlastnosti, která není součástí podstaty. Jde o kvantitativní druh pohybu. K tomuto pohybu dochází, kromě působení vnějších příčin, z důvodu směřování každé věci ke svému cíli, protože vše sleduje svou teleologii, kterou je plné uskutečnění v ní obsaženého tvaru.

Poslední pohyb Aristoteles nazval místním. Jde o přesouvání věcí z místa na místo jiné. Substance tímto pohybem nabývá určitou konkrétní polohu. Místo znamená podle Aristotela hranici těles. Kdyby neexistovala tělesa, pak by nebylo ani žádné místo, ani prostor. To bude podrobněji vysvětleno níže.

Vývoj těles rozhodně není náhodný, mechanický. Je určen z budoucnosti, z konečné podoby, do které se musí dostat. Pohyb se děje z jejich nitra, z jejich tvaru nebo z důvodu působící příčiny, která pokud má povahu neslučující se s určitou substancí, tuto substancí zničí či změní její akcidenty; V takovém případě se substance zachovává. Z tvaru, tedy účelu věcí vychází i příčinnost, která je uzpůsobena účelovosti přírody. Důsledkem toho je, že každá věc již v počátku svého vzniku má určené, jak bude vypadat na konci vlastního trvání. Jistá nahodilost však existuje v oblasti případků, které ve skutečnosti nepozmění

celou podstatu formy a také v jisté individualitě látky. Z této účelovosti věci plyne, že Aristotelovy materiální objekty z tohoto hlediska existují bez vazeb k okolnímu světu, jsou uzavřené v sobě a vnější věci mohou případně jenom překazit jejich vývoj k vlastnímu cíli. Ohledně této části Aristotelovy nauky je možné položit mu otázku, zda je tedy každá věc jsoucnem jenom uvnitř sebe, které se nerušeně může vyvinout do své finální předurčené podoby, aniž by potřebovalo nějaké vztahy s dalšími objekty a s vnějším děním? Z naší zkušenosti cítíme, že vše se vyvíjí v nerozlučitelné spojitosti se svým okolím.

Určitý pohyb může být i zcela nahodilý. Aristoteles připouští dění mimo nutnost. Přesto to, co se děje náhodně, se proto nevyklučuje s účelností, jak bylo řečeno již výše. Je s účelností spojené. Na příčině mohou být určité nahodilé prvky a tyto nahodilosti v ní jsou příčinou těchto znovu nahodilých událostí. Účelem je potom všechno to, co je vykonáno přírodou. Nahodilost je nedílnou součástí každé účelnosti. Na jedné věci je množství případků a některý z nich je vzhledem k této věci, jako příčině jiného dění jistě nahodilý, tedy samočinný.

Veškeré změny se dějí v rámci dvou protikladů. Změna stavu znamená přechod z jedné protivy směrem ke druhé; „... všechno uspořádané musí vznikat z toho, co je neuspořádané, a neuspořádané z toho, co je uspořádané, a uspořádané musí zanikat v neuspořádanost, a to ne v kteroukoliv, nýbrž v protikladnou.“⁵⁷ Aristoteles uznává existenci určitého středu mezi protivami ve vlastnostech, ale tento střed má bytí jen vůči daným dvěma protivám. Protivy na sebe navzájem nijak nepůsobí, jak se může na první pohled zdát. Jejich existence vychází ze zbavenosti. Tou Aristoteles míní nepřítomnost určitých principů v subjektu. Každá věc je proto nutně složena z látky, tvaru a také zbavenosti, protože v ní nemůžou být všechny existující principy najednou. Vždy v ní může být přítomna jen jedna z protiv. Protivy se dají ztotožnit s případky. Nemohou být považovány za vlastní podstaty objektů.

Při vzniku tělesa Aristoteles také tedy rozeznává výše zmíněné tři důležité konstituenty; látku, tvar a zbavenost. Aby něco mohlo vzniknout, tak musí mít látka vlastnosti neurčitosti, musí být prosta jakéhokoliv tvaru. Díky tomu v ní může vystoupit jiný podstatný tvar z možnosti v uskutečnění. Možností Aristoteles míní také schopnost určitého předmětu konkrétních proměn v rámci vlastní substance. Možnost přechází ve skutečnost vždy působením účinné příčiny, která v jiné věci vyvolává změnu prostřednictvím vlastností neboli akcidentů, jimiž disponuje. Se vznikem jedné věci zaniká druhá, protože vznik znamená výměnu jedné substanciální formy za jinou. Příčiny vznikání a zanikání

⁵⁷ ARISTOTELÉS. *Fyzika.*, pozn. 35, s. 32

se nacházejí mimo jednotlivé předměty. Poslední příčinou těchto procesů je nehybný hybatel. Obdobně u Platóna je konečným důvodem všeho Démiurgos, který má velmi podobné vlastnosti, jako Aristotelův bůh.

Prostor a čas existují jenom v závislosti na pohybu, tedy v závislosti na materiálních věcech, k nimž se pohyb váže. Totožný názor zastává i Platón, kromě té skutečnosti, že podle něj je prostor, tak dlouho, dokud bude matérie. Samotný pohyb tedy v Platónových očích nemá ohledně prostoru a času žádný význam. Pokud se věc nepohybuje, pak podle Aristotela nenáleží k žádnému místu; příkladem je nebe. Jeho části se hýbou, ty jediné se v místě nacházejí, ale nebe jako celek nikoliv. Místo je tvořené svým konkrétním obsahem. Pokud nebude existovat žádné těleso, pak nebude ani prostor, který se nachází přímo na věcech.

Aristoteles stejně jako Platón, oproti atomistům, neuznává možnost zcela prázdného prostoru. Místo totiž podle něj není rozlehlostí, ta se nalézá jen v konkrétních věcech. Pohyb je možný, i když není prázdný. Důkazem možnosti pohybu bez prázdná je pohyb ve vodě. Tělesa se pohybují skrze jemné a snadněji dělitelné tělesné jsoucné, jakým je například vzduch. Ve skutečnosti tedy s prázdnem vůbec zkušenost nemáme. Ohledně Aristotelova a Platónova pojetí plného prostoru však vyvstává otázka; Jak je vůbec jakýkoliv pohyb možný, když nikde v kosmu není ani kousek prázdného místa a vše je plné neprostupné matérie? Důkaz neexistence prázdná z tvrzení, že pohyb je možný ve vodě se zdá nedostatečný.

Z důvodu neexistence prázdného prostoru také nejsou řídké a husté věci. Řídkost s hustotou jsou dány jenom odlišnou kvalitou látky, na níž byla aplikována forma. Konkrétní místo je od věci odlučitelné. Prostor sám o sobě není ani látkou, protože věci obklopuje a ani formou, protože je od jednotlivin odlučitelný. Místo tedy není ničím ze samotné věci.⁵⁸ Není ničím jiným, než hranicí těles a samo je nepohyblivé. Toto pojetí prostoru je tomu Platónovu velmi podobné, ale přesto je odlišné, protože pro Platóna byl prostor v podstatě matérií. Tímto přístupem je vyřešena tato v antické Řecké filosofii slavná aporie, kdy se říkalo, že pokud existuje místo, pak musí být na nějakém dalším místě, a to zase na jiném, a tak by tato řada šla do nekonečna.

4.4 Nehybný hybatel

⁵⁸ ARISTOTELÉS. *Fyzika.*, pozn. 35, s. 92.

„Aristoteles nemusel sice souhlasit s Platónovou interpretací immateriálna, avšak plnou svou duší věřil Platónovi, že látkami, ať už je jejich počet jakýkoli, nemůže filosof sdostatek vysvětlit ani samu přírodně filosofickou problematiku, natož nejvyšší problematiku tzv. první filosofie“.⁵⁹

Látková skutečnost nemůže být podle Aristotela stejně jako podle Platóna cele vysvětlena znovu jenom z látky. Jsoucno nakonec, spolu s Platónem rozdělil na imateriální a materiální. Imateriálním jsoucnem je nehybný hybatel, který způsobuje pohyby celého vesmíru. Je první příčinou změn v objektech složených z éteru, které následně svými pohyby, zprostředkovaně působí změny v pozemské oblasti včetně také například pohybů myšlení živých bytostí. Nehybný hybatel však není součástí kosmu. Nachází se sám v sobě, zcela mimo kosmos. Nejde o panteistického vládce vesmíru.

Bez tohoto metafyzického boha by se všechno zastavilo. Pohyb tedy nevychází z matérie, není jejím bytostným atributem. Z látky samé není možné vysvětlit její proměnlivost, vznikání a zanikání a vůbec pohyby celého světa. Nelze to ani z jednotlivých forem látky. První hybatel je svými vlastnostmi bohem, čistým tvarem, původcem všech tvarů a veškerého dění.

Tato koncepce nehybného hýbatele, který sám není v žádném pohybu, ale svět do něj uvádí je logickou konstrukcí, ke které Aristoteles došel při hledání poslední příčiny bytí. Nechtěl se zastavit na pouhých živlech tak, jako atomisté. Přál si stejně, jako Platón vysvětlit i živly samé, což není možné udělat jinak než pomocí určité imateriální koncepce stojící v protikladu k materiálnímu světu. Aby tedy mohl empirickou skutečnost cele vysvětlit, potřeboval k tomu něco neempirického. Příčina pohybu nemůže být ve světě samém. Takto došel k nehybnému hýbateli.

Každá věc díky tomu, že jí nehybný hybatel pohybuje, může dosáhnout svého účelu. Tímto cílem je právě bůh. Je příčinou vší účelovosti, a proto je i cílem. Protože je první příčinou všeho, je také smyslem veškeré existence.

Aristotelův bůh na rozdíl od Platónova není tvůrcem, ale vše jenom uvádí v pohyb, aby věci mohly plně rozvinout svou potenci. Je skutečně pouze příčinou vší hybnosti. Není tedy příliš mocným bohem, a také proto není důležitou součástí jeho filosofie, jako je Démiurgos pro Platóna.

⁵⁹ MACHOVEC, Dušan. *Aristotelovy názory o podstatě: příspěvek k filosoficko-historickému výkladu teorie podstaty*, pozn. 42, s. 19.

Představa daného boha byla v mnohých směrech inspirována Platónovým všeprostopujícím rozumem. Tato část Aristotelovy filozofie navazuje na Platónem započatý problém rozštěpeného světa na imateriální a materiální skutečnost. Dané světy jsou spolu záhadně propojené a mohou spolu komunikovat. Z filozofického hlediska je však velice problematické vysvětlit, jakým způsobem se mohou vzájemně ovlivňovat. Největším problémem ohledně nehybného hybatele se zdá, z logického hlediska, jeho nemožnost, jakkoliv působit na materiální svět, když sám není materií a dále jak může něco, co se samo nehýbe, pohybovat něčím jiným? Tyto problémy se zdají být filozoficky naprosto neřešitelné. Aristoteles sám se domníval, že Platónův problém vyřešil a neuvědomil si, že takto pojatý bůh na Platónův problém jenom navazuje.

4.5 Celek světa

Svět, jako celek je podle Aristotela vzájemným vztahem mnohého tvořícím jednotu. Jeho forma a látka, čtyři živly, éter a nehybný hybatel jsou rozdílnými principy existujícími v jednotě.⁶⁰ Zánik jednoho tělesa dává vzniknout druhému, přírodní dění se děje v kruhu. Všechna aktivita je nepřetržitá, spojitá; dochází k přecházení z možnosti do skutečnosti.

Celý kosmos dále není nekonečný, ale je konečný. Tento názor je zřejmý díky tomu, že Aristoteles rozeznává umístění nahoře a dole, vpředu a vzadu a vlevo a vpravo. Aby dané polohy byly určitelné, pak musí být konečný prostor.⁶¹ Aristotelovým argumentem pro ohraničenost kosmu je skutečnost, že těžké věci padají dolů a lehké nahoru; z toho vyvozuje, že musí existovat určitý střed, od kterého se při pohybu vzdalují a hranice všeho prostoru ke které se přibližují. Ohledně konečnosti prostoru se s Platónem shoduje.

Dalším důležitým aspektem Aristotelova filozofického systému, ze kterého plyne nutná konečnost vesmíru je jeho názor na možnost nekonečna látky a na prostor. Podle Aristotela látka reálně nekonečná není. Prostor je dále jenom hranicí matérie, není něčím, co existuje objektivně, nezávisle na látce. Tam, kde tedy končí látka končí i celý kosmos. Látka nemůže být vložena do nekonečného prázdna. Pokud se zeptáme, co se nachází tam, kde končí matérie v kosmu, odpovědí bude, že nic. Za hranicí existence materiálních těles již nebude ani žádný prostor, ani tělesa. Místo, které je tvořeno materiálními tělesy, je proto podle Aristotela obklopeno ničím.⁶²

⁶⁰ MACHOVEC, Dušan. *Aristotelovy názory o podstatě: příspěvek k filozoficko-historickému výkladu teorie podstaty.*, pozn. 42, s. 33.

⁶¹ Tamtéž, s. 35.

⁶² KOYRÉ, Alexandre. *Od uzavřeného světa k nekonečnému vesmíru.*, pozn. 13, s. 34.

Přestože vesmír je ohraničen, tak oproti Platónovi neuznával jeho časovou konečnost. Svět sice střídavě vzniká a zaniká, protože podléhá změnám tvaru, ale to neznamena jeho skutečný a naprostý zánik ke kterému nikdy nedojde.⁶³ Naopak se s Platónem ohledně času shodoval v tom, že jej ztotožňoval s pohybem. Kdyby nebyl pohyb nebyl by ani čas. Přesněji řečeno čas je nekonečným pohybem. Vesmír tedy existuje odnepaměti, je nestvořený a v tom se s Platónem rozchází. Země se stejně jako podle Platóna nachází přesně uprostřed vesmíru. V tomto místě je nauka obou filosofů je ještě silně antropomorfní, spojená s představou, že člověk je středem vesmíru a vše se děje kvůli němu.

⁶³ Aristoteles. *O nebi: o vzniku a zániku*. Bratislava: THETIS, 2012. ISBN 978-80-89520-08-4, S. 77.

4. Závěr

V práci byl podán výklad pojetí matérie Atomistů a Platóna. Poté byl přístup atomistů k této problematice porovnán s Platónovým pojetím. Poslední část byla věnována Aristotelovu přístupu k matérii.

Atomistické pojetí celého světa je striktně materiální. Atomisté neuznávají žádné duchovní příčiny. Výjimku však může tvořit jejich nauka o vzájemném srážení atomů, která nechává v posledku otevřenou možnost pro působení nějakého vnějšího duchovního principu. Nicméně tuto verzi žádný z atomistických myslitelů nikde explicitně nevyjádřil. Navíc Empedoklés vzájemné střetávání atomů vysvětlil čistě mechanickou, nahodilou odchylkou v jejich jinak přímočarém a rovnoměrném pohybu. Protipól tomuto extrémnímu názoru tvoří Platón, který sice uznává matérii, jako objektivní jsoucno, ale duchovnímu principu přikládá výrazně větší důležitost. Matérie je pro něj pouhým nutným zlem. Dalo by se říci, že Aristoteles tvoří určitý umírněný střed mezi danými dvěma extrémními pozicemi. Stejně, jako Platón uznává duchovní stránku existence, ale přikládá jí výrazně nižší důležitost a větší důraz naopak klade na materiální svět. Nakonec ale i pro něj je materiální stránka skutečnosti víc neatraktivní než ta duchovní.

Příští výzkum by se mohl soustředit se na rozvedení z filosofického hlediska slabých míst Platónovy a následně Démokritovy koncepce matérie nebo naopak poukázat na některé filosoficky silné představy v této oblasti jejich nauky.

Seznam použité literatury

- ARISTOTELÉS. *Fyzika*. 2. vyd. Praha: Petr Rezek, 2010. ISBN 80-860-2731-7.
- ARISTOTELÉS, KŘÍŽ, Antonín a Petr REZEK (eds.). *Metafyzika*. 3. vyd., V nakl. Petr Rezek 2. Praha: Rezek, 2008. ISBN 978-80-86027-27-2.
- Aristoteles. *O nebi: o vzniku a zániku*. Bratislava: THETIS, 2012. ISBN 978-80-89520-08-4.
- CARUS, Titus Lucretius. *O přírodě*. 1. vyd. Praha: Laichter, 1948.
- KOYRÉ, Alexandre. *Od uzavřeného světa k nekonečnému vesmíru*. V Praze: Vyšehrad, 2004. Dějiny idejí. ISBN 80-7021-586-0
- LAERTIOS, Dógenés, úvodem a poznámkami opatřil Antonín Kolář [Z ŘEČTINY PŘELOŽIL a EDITOR DUŠAN MACHOVEC]. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Vyd. 2. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1995. ISBN 8090191630.
- LONG, A. A. *Hellénistická filosofie: stoikové, epikurejci, skeptikové*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Dějiny filosofie (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-077-7.
- MACHOVEC, Dušan. *Aristotelovy názory o podstatě: příspěvek k filosoficko-historickému výkladu teorie podstaty*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964.
- NETOPIILÍK, Jakub, MRÁZ, Milan (ed.). *Řeční atomisté*. 2., přeprac. vyd. Přeložil Karel SVOBODA. Praha: Svoboda, 1980. Antická knihovna (Svoboda), sv. 43.
- PLATÓN. *Parmenidés*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996. Oikúmené. ISBN 80-86005-02-X.
- PLATÓN. *Timaios: Kritias*. 3., opr. vyd. Překlad František Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-161-7.
- SVOBODA, Karel. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. 2. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1962, 200 s. Filosofická knihovna.
- ŠPELDA, Daniel. *Proměny historiografie vědy*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2009, 343 s. ISBN 978-80-7007-310-0.
- WHITEHEAD, Alfred North. *Dobrodružství idejí*. Praha: Oikoymenh, 2000. Oikúmené. ISBN 80-7298-009-2.

WYLLER, Egil Anders. *Pozdní Platón: tübingenské přednášky 1965*. Praha: P. Rezek, 1996, 303 s. ISBN 80-86027-00-7.